

ВІСНИК **КОНСТИТУЦІЙНОГО** **СУДУ УКРАЇНИ**

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване

19 лютого 1997 року

Свідоцтво

про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить

шість разів на рік

Засновник:

Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилянська, 14

1-2 / 2022

РЕДАКЦІЙНА РАДА

І. Сліденко – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник (голова редакційної ради);

А. Селіванов – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (заступник голови редакційної ради);

Ю. Барабаш – проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

В. Бесчастний – керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор;

В. Городовенко – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

М. Гранат – суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща у відставці, доктор наук, професор;

І. Гриценко – доктор юридичних наук, професор;

М. Гульгай – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, доцент, академік Національної академії наук вищої освіти України;

М. Козюбра – суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загально-нотеретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

В. Колісник – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Т. Комарова – доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук;

О. Користін – головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор;

М. Костицький – суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

С. Кузніченко – ректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Я. Лазур – декан юридичного факультету Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор;

В. Лемак – суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

М. Мельник – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор;

О. Петришин – президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

В. Стеценко – завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор юридичних наук, професор;

В. Тихий – суддя Конституційного Суду України у відставці, радник президії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

О. Тупицький – суддя Конституційного Суду України (2013–2022), кандидат наук з державного управління;

Г. Федотова – начальник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук;

Б. Футей – суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

О. Хотинська-Нор – завідувач кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

Н. Шапгала – суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, академік Національної академії наук вищої освіти України;

В. Шишкін – суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

III У НОМЕРІ III

Указ Президента України «Про призначення О. Грищук суддею Конституційного Суду України» від 26 листопада 2021 року № 596/2021	6
Біографія О. Грищук	7
Урочиста церемонія складання присяги новопризначеною суддею Конституційного Суду України О. Грищук	8

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15 ¹ , 26 Закону України «Про кінематографію» від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021	12
--	----

Окрема думка судді Конституційного Суду України Литвинова О. М.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15 ¹ , 26 Закону України «Про кінематографію»	22
--	----

Окрема думка судді Конституційного Суду України Олега Первомайського

у справі № 1-252/2018(3492/18) за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15 ¹ , 26 Закону України «Про кінематографію»	27
--	----

Окрема думка судді Конституційного Суду України**Саса С. В.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію» 31

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 33

Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України**Лемака В. В.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) 51

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022 60

Постанова Конституційного Суду України

про припинення дії Меморандуму про співробітництво між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь від 2 березня 2022 року № 3-п/2022 76

ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Колісник В. П. Росія перевершила нацистський Третій рейх <i>(до суддів і правознавців)</i>	78
--	----

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Листопад 2021 року — травень 2022 року	83
--	----

Інформація про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2021 рік	86
--	----

Вітаємо ювілярів	90
-------------------------------	----

Сторінка пам'яті	91
-------------------------------	----

УКАЗ
Президента України № 596/2021

**Про призначення О. Гришук
суддею Конституційного Суду України**

Призначити **ГРИЩУК Оксану Вікторівну** суддею Конституційного Суду України.

Президент України

В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ

26 листопада 2021 року

ГРИЩУК Оксана Вікторівна Суддя Конституційного Суду України

Народилася 12 жовтня 1977 року в місті Львів.

У 1999 році закінчила з відзнакою юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка.

У 2001 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Право людини на компенсацію моральної шкоди: загальнотеоретичні аспекти»; у 2008 році — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Людська гідність у праві: філософські аспекти».

Із 2001 року — асистент, із 2007 року — доцент кафедри теорії та історії держави і права, а з 2011 року — професор кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка.

Із 2003 року за сумісництвом працювала у Львівській лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України.

Із 2020 року — тренер-викладач у Національній школі суддів України.

26 листопада 2021 року Указом Президента України за результатами конкурсу призначена суддею Конституційного Суду України. Присягу склала 19 травня 2022 року.

Доктор юридичних наук, професор.

Член редколегій журналів «Вісник Львівського університету. Серія юридична», «Український часопис конституційного права», «Слово Національної школи суддів України», «Право України».

Має понад 150 публікацій, у тому числі 14 монографій.

УРОЧИСТА ЦЕРЕМОНІЯ СКЛАДАННЯ ПРИСЯГИ НОВОПРИЗНАЧЕНОЮ СУДДЕЮ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ О. Грищук

(19 травня 2022 року)

Відповідно до статті 148 Конституції України, статті 17 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складання ним на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присяги.

В урочистій церемонії складання присяги суддею Конституційного Суду України Оксаною Грищук взяли участь судді Конституційного Суду України, Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Ольга Совгіря, громадяни України та журналісти.

Слова присяги судді Конституційного Суду України Оксани Грищук:

«Я, Грищук Оксана Вікторівна, вступаючи на посаду судді Конституційного Суду України, урочисто присягаю на вірність Україні, бути незалежною, чесною і сумлінною при виконанні високих обов'язків судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини».

Після того, як О. Грищук засвідчила текст присяги власним підписом, розпочалася церемонія вручення їй атрибутів судді Конституційного Суду України.

Голова спеціального пленарного засідання — виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий передав Оксані Грищук мантию судді Конституційного Суду України, нагрудний знак судді Конституційного Суду України, посвідчення судді Конституційного Суду України і провів її до місця в Залі засідань Суду, де вона здійснюватиме свої повноваження.

***Вітальне слово виконувача обов'язків
Голови Конституційного Суду України
Сергія Головатого***

Шановні колеги судді, шановні присутні гості!
Шановна пані Оксано!

Щойно Ви зачитали слова урочистої присяги, заступаючи на посаду судді Конституційного Суду України. Відтоді, як ви поставили свій підпис під її текстом, вас юридично або, скажімо так, офіційно управнено на здійснення високої місії, яку за Конституцією України забезпечує наша інституція — колегіальний орган. І сьогодні Ви долучилися до кола тих, хто покликаний і зобов'язаний бути охоронцем Конституції, її захисником, її оборонцем, її хранителем, її вартівничим.

Ця церемонія за формальними ознаками — така сама, що й попередні, які відбувалися в Залі засідань Суду. Однак є один момент, що відрізняє її від усіх попередніх, — це внутрішній стан кожного з нас, пов'язаний і обумовлений страшним лихоліттям — повсякденною війною, яка хоч і триває вісім років, але з 24 лютого відбувається щодня, щогодини, щохвилини, щомиті в нашій державі.

Водночас із радісною для Вас особисто подією, з важливою подією для нашої інституції в кожного з нас є відчуття смутку, бо ми не можемо бути такими самими, ким ми були до цієї жахливої війни.

Тому я, вітаючи Вас зі складанням присяги, із тим, що Ви заступили на пост, передовсім хочу побажати Вам, щоби лихо війни обійшло Вас, Вашу родину і Ваших найближчих.

Є ще один момент, який дещо додає урочистості. Ви склали присягу в Усесвітній день української вишиванки — день, коли українці по всьому світові себе виявляють як людність, що належить до однієї родини, до однієї нації, людність, яка має тотожність, що проявляється в мові, в побуті й у багатьох інших речах, а вираженням цієї тотожності сьогодні якраз і є українська вишиванка. Безвідносно до того, які на ній зображено узори, з якого вона краю України, чи на цій вишиванці — ромб, квадрат, коло, лист дуба, дозріла калина, мальва, знак Сварог. Усі ці знаки — це обереги української нації. І в цій установі ми покликаний захищати нашу націю, бо це ж, власне, вона виборола державність, реалізуючи своє природне право на самовизначення.

Хочу сказати, що з правничого боку, або з правничого узідбнення, у Вас усе є. Головна тема Вашої наукової роботи — людська гідність, з якої походять усі людські права. Ви входите до нашого колективу тоді, коли Україна розпочала процес набуття або, скажімо так, очікує, що їй невдовзі буде надано статус держави-кандидата на членство в Євросоюзі. А його засновано на європейських цінностях. І ті цінності так само пов'язані з людською гідністю — цінності правдивої, а не формальної демократії; цінності людських прав, які походять із людської гідності; цінності правовладдя — усього того інструментарію, що забезпечує і захищає людські права. І ми, українці, сьогодні, вшановуючи пам'ять загиблих і військо-

вих, і мирних жителів, і невинно убієнних дітей, усвідомлюємо, що ми належимо до того народу, до тієї нації, про яких наш славетний поет і мужній борець за Україну писав: «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! Пощезнуть всі перевертні й прибуду і орди завойовників-заброд».

Дозвольте Вам побажати професійного успіху на посаді, яку Ви щойно обійняли. Щиро Вас вітаю!

Вітальне слово Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука

Вельмишановний пане голово засідання, шановні судді Конституційного Суду України, шановні присутні! Справді, сьогодні попри напружений день у країні є свято, тому що ми разом приводимо до присяги нового суддю Конституційного Суду України і святкуємо День української вишиванки, що є QR-кодом українського народу, по якому ми знаємо, бачимо і цінуємо одне одного в будь-якій точці світу.

Крім цього, я, користуючись нагодою, насамперед хочу висловити щиро подяку і суддям, і всьому колективу Конституційного Суду за те, що Суд у такі складні для України часи не лише не зупинив свою роботу і підтримує звичний темп розгляду справ, а й приєднався в міру своїх можливостей до відстоювання інтересів України на міжнародній арені та підтримки Збройних Сил України.

Ми вдячні Конституційному Суду за ініціативу щодо припинення членства так званих конституційних судів Росії та Білорусі у Всесвітній конференції конституційного правосуддя і Конференції європейських конституційних судів, яка була підтримана конституційними судами країн Європи.

Така важлива ініціатива є демонстрацією усьому світу єдності українського суспільства та державної влади в безкомпромісній боротьбі з ворогом.

Також цього року, незважаючи на облогу Києва ворогом, Конституційний Суд України ухвалив важливе рішення у справі про посилені соціальний захист військовослужбовців, у якому наголосив, що громадяни України, котрі захищають Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, заслуговують на надання державою їм і членам їхніх сімей особливого статусу та забезпечення додаткових гарантій їх соціального статусу.

Ця справа зараз як жодна інша демонструє, що співпраця Конституційного Суду України з гілками й органами державної влади має велике значення у досягненні спільних для усієї публічної влади в Україні завдань, а саме забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України, захист прав і свобод людини, утвердження верховенства права в Україні, що є орієнтирами при служінні найвищим інтересам українського народу.

І хоча Конституційний Суд України у цьому рішенні визнав оскаржений закон неконституційним, я не можу сказати, що це прояв будь-якої конкуренції

між Судом і парламентом, наступ на незалежність інших органів, адже рішення Конституційного Суду є важливим дороговказом, у тому числі й для парламенту при виконанні ним своїх конституційних функцій. Саме такі рішення за умови якісного їх обґрунтування, зваженої і всебічної оцінки всіх аргументів і позицій, які розглядаються Конституційним Судом у кожній справі, незалежно від кінцевого результату такого розгляду завжди дають можливість парламенту працювати краще й ефективніше, проводити роботу над помилками і запобігати їм у майбутньому.

Ухвалення Конституційним Судом України якісних і обґрунтованих рішень — це складний процес, до якого так чи інакше залучений увесь колектив Суду, але, безумовно, головну роль у ньому відіграють саме судді Конституційного Суду.

І тому я як Голова Верховної Ради України і, переконаний, українське суспільство з великим оптимізмом сприйняли новину про призначення Оксани Вікторівни Гришук на посаду судді Конституційного Суду України і початок здійснення нею суддівських функцій. Впевнений, що Оксана Вікторівна зміцнить інституційну спроможність і авторитет Суду, посилить плідну співпрацю і діалог Конституційного Суду з парламентом через розгляд Судом справ конституційного провадження.

Із призначенням на посаду судді Конституційного Суду України суддя не лише отримує значний обсяг повноважень, а й також бере на себе великий тягар відповідальності як перед державою, так і перед українським народом як єдиним джерелом влади в Україні. Тому всі ми — і я, і народні депутати, і наукова спільнота, і українське суспільство — очікуємо від Оксани Вікторівни самовідданого і суворого, але водночас розважливого і справедливого судівництва на посаді судді Конституційного Суду України, яке в результаті дозволить підвищити стандарти діяльності й інших органів державної влади, в тому числі й українського парламенту. Нехай усе вдасться! Слава Україні!

||| АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ |||

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію»

м. Київ
21 грудня 2021 року
№ 3-р/2021

Справа № 1-252/2018(3492/18)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Завгородня Ірина Миколаївна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович (доповідач),
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Литвинов Олександр Миколайович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Сас Сергій Володимирович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759–XII (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 10, ст. 43) зі змінами, статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98–ВР (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., № 22, ст. 114) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Колісника В. П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 47 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі приписи, пов'язані з заборонаю розповсюдження аудіовізуальних творів:

1) Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ зі змінами (далі — Закон № 3759), а саме:

— перше речення абзацу десятого частини другої статті 6, відповідно до якого не допускається використання телерадіоорганізацій, зокрема, для «трансляції аудіовізуальних творів (фільмів, телепередач, крім інформаційних та інформаційно-аналітичних телепередач), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, оприлюдненого на веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв»;

2) Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР зі змінами (далі — Закон № 9), а саме:

— абзац четвертий частини третьої статті 15, згідно з яким «одним з учасників фільму є фізична особа, включена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, оприлюдненому в установленому порядку»;

— абзац четвертий частини четвертої статті 15, зокрема слова «у тому числі внесення одного з учасників фільму до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, оприлюдненому в установленому порядку»;

— частину шосту статті 15, відповідно до якої «Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці, складає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, на підставі звернень Ради національної безпеки і оборони України, Служби безпеки України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення»;

— частину сьому статті 15, згідно з якою «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці, та забезпечує своєчасне його оновлення»;

— частину першу статті 15¹, зокрема слова «а також забороняється трансляція (демонстрування шляхом показу каналами мовлення) фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора»;

— друге речення частини другої статті 15¹, відповідно до якого «заборона трансляції фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора, які не містять популяризації або пропаганди органів держави-агресора та їхніх окремих дій, поширюється на фільми, вироблені та/або вперше оприлюднені (демонстровані) після 1 січня 2014 року»;

— частину третю статті 26, згідно з якою «порядок накладення штрафів за порушення вимог статті 15¹ цього Закону затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері кінематографії,

та має відповідати вимогам Господарського кодексу України та Закону України „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності“».

2. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені в конституційному поданні питання, виходить із такого.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3 Конституції України).

Цензура заборонена (частина третя статті 15 Основного Закону України). Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (частина перша статті 54 Конституції України).

Вільне вираження людиною своїх поглядів та переконань безпосередньо пов'язане з правом людини на інформацію, яке включає в себе право на вільне збирання, зберігання, використання, поширення інформації. Водночас не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (частина друга статті 32 Основного Закону України). Право на вільне поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (частина третя статті 34 Конституції України).

Отже, обмеження законом зазначених прав і свобод (зокрема, гарантованої громадянам частиною першою статті 54 Основного Закону України свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості) є допустимим у випадках і за критеріями, що визначені частиною другою статті 32, частиною третьою статті 34 Конституції України.

За юридичною позицією Конституційного Суду України «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Розглядаючи порушені у конституційному поданні питання щодо обмеження права на поширення інформації, Конституційний Суд України застосовує й акти міжнародного права, зокрема ті, що визначають права і свободи людини та встановлюють конкретні межі запровадження можливих обмежень прав людини в окремих випадках. Обмеження мають відповідати таким критеріям: вони повинні бути вста-

новлені лише законом, мати правомірну мету та бути потрібними в демократичному суспільстві. Відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року свобода вираження поглядів, пов'язана з обов'язками та відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є потрібними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Отже, системний аналіз положень Конституції України та актів міжнародного права дає підстави для висновку, що свобода людини не є абсолютною та може бути обмеженою в передбачених законами випадках і лише для досягнення правомірної мети.

3. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина перша статті 17 Конституції України).

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (частина перша статті 65 Конституції України).

Державна політика у сферах національної безпеки й оборони спрямована на забезпечення насамперед воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної безпеки України.

Україна має право захищати свою незалежність, свій державний суверенітет і свою територіальну цілісність шляхом здійснення таких системних заходів і застосування засобів, що є співмірними, допустимими і прийнятними з огляду на рівень небезпеки, загроз і викликів, що постали перед нею.

4. В умовах застосування Російською Федерацією (її суб'єктами владних повноважень, посадовцями, а також її найманцями, журналістами, митцями тощо) різних засобів цілеспрямованого формування негативного образу України протидія державі-агресору здійснюється також в інформаційній сфері як складник національної безпеки української держави. Для протидії загрозам парламент застосовує систему нормативних засобів забезпечення інформаційної безпеки України.

Російська Федерація протягом тривалого часу проводила щодо України недружню державну політику, а у 2014 році грубо порушила державний суверенітет і територіальну цілісність України, норми міжнародного права та свої міжнародні зобов'язання.

Російська Федерація є державою-окупантом (стаття 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII, стаття 7 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII).

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (далі — Асамблея) офіційно підтвердила, що «референдум, проведений в Автономній Республіці Крим і місті

Севастополі 16 березня 2014 року, не маючи законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя» (пункт 5 Резолюції Асамблеї «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 року № A/RES/68/262). Асамблея закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи «не визнавати будь-яких змін статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на основі зазначеного референдуму й утриматися від будь-яких дій чи кроків, що їх можна було б тлумачити як визнання такого зміненого статусу» (пункт 6 Резолюції Асамблеї «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 року № A/RES/68/262).

Асамблея засудила «нинішню тимчасову окупацію Російською Федерацією частини української території — Автономної Республіки Крим та міста Севастополя», підтвердила «невизнання її анексії» і наголосила, що «посадові особи Російської Федерації, які діють на території тимчасово окупованого Криму, є нелегітимними і мають називатися „окупаційна влада Російської Федерації“» (Резолюція Асамблеї «Ситуація щодо прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна» від 16 грудня 2020 року № A/RES/75/192).

До національних інтересів України в інформаційній сфері належать життєво важливі інтереси суспільства і держави, зокрема: захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, передусім з боку Російської Федерації; захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України (Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017).

Національна безпека України, яку законодавець визначив як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII), є пріоритетом в умовах протистояння державі-окупанту.

Відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України «для стабільності демократичного конституційного ладу держава може здійснювати конкретні заходи з метою його захисту. Європейський суд з прав людини наголосив на прийнятності концепції „демократії, здатної захистити себе“ (§ 51, § 59 рішення у справі „Фогт проти Німеччини“ (*Vogt v. Germany*) від 26 вересня 1995 року) та зазначив, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, що вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі „Партія добробуту та інші проти Туреччини“ (*Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*) від 13 лютого 2003 року)» (абзац перший пункту 11 мотивувальної частини Рішення від 16 липня 2019 року № 9-р/2019).

Отже, особу, яка, зокрема, пропагувала насильство та закликала до повалення конституційного ладу в Україні, брала участь у діяльності незаконних збройних формувань та в бойових діях на території України у складі незаконних збройних формувань, висловлювала підтримку агресивної політики держави-окупанта

та здійснювала пропаганду або інші дії, спрямовані на заперечення права Українського народу на власну державність, може бути включено до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці.

Обмеження, установлені першим реченням абзацу десятого частини другої статті 6 Закону № 3759, абзацом четвертим частини третьої, абзацом четвертим частини четвертої, частиною сьомою статті 15 Закону № 9, є допустимими й прийнятними, не порушують прав на інформацію, свободу думки і слова та свободу творчості, не суперечать Конституції України.

Зазначені вище оспорювані приписи Закону № 3759, Закону № 9 мають правопорушну мету й спрямовані на захист інформаційної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності України, на унеможливлення деструктивного інформаційно-пропагандистського впливу та тиску держави-окупанта на свідомість і підсвідомість громадян України за допомогою аудіовізуальних творів та засобів.

5. З огляду на те, що з 2014 року держава-окупант грубо порушує норми міжнародного права, державний суверенітет і територіальну цілісність України, окупувала Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та окремі райони Донецької й Луганської областей, а також з урахуванням загроз, які постають перед Україною як жертвою агресивної державної політики Російської Федерації, центральні органи виконавчої влади України можуть мати відповідні дискреційні повноваження й здійснювати нормативне врегулювання порядку внесення особи до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, зокрема, шляхом ухвалення підзаконних нормативних актів.

Отже, зважаючи на потребу забезпечення національної безпеки України та пошуку розумного балансу між дотриманням прав і свобод людини і громадянина й усуненням реальних викликів і загроз, що постають перед Україною як державою, що потерпає від агресивної державної політики Росії та змушена воювати, обстоючи державний суверенітет, Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи частини шостої статті 15 Закону № 9 не суперечать Конституції України.

6. Із системного аналізу змісту приписів статті 15¹ Закону № 9 вбачається, що для ухвалення рішення про віднесення фільмів до заборонених для розповсюдження й демонстрування на території України центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії, слід виявити й установити одну з таких ознак: 1) фільм вироблений фізичними та юридичними особами держави-агресора — держави, яка в будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом (абзац одинадцятий частини першої статті 3 Закону № 9); 2) фільм вироблений та/або вперше оприлюднений (демонстрований) після 1 січня 2014 року. Зазначені суб'єкти, які здійснюють виробництво фільмів, сплачують податки до державного бюджету держави-агресора, переважно з якого здійснюється фінансування терористичної, репресивної та іншої підривної діяльності антиукраїнського спрямування на окупованій частині території України та на підконтрольній Україні території, зокрема й щодо цілеспрямованого штучного формування негативного іміджу та дискредитації України, її державних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань

та органів, на які покладено функції забезпечення правопорядку, державної безпеки та захисту державного кордону.

Трансляція таких фільмів має деструктивний негативний вплив, спрямований на дезорганізацію та дестабілізацію функціонування української держави, підрив її національної безпеки, виправдання цілеспрямованих недружніх кроків держави-окупанта стосовно України. Тому одним із допустимих і прийнятних примусових нормативних засобів, якими скористалася українська держава для захисту від збройної агресії, окупації та агресивної державної політики Російської Федерації щодо України, є заборона трансляції фільмів згідно з приписами статті 15¹ Закону № 9.

Отже, приписи частини першої статті 15¹ та другого речення частини другої статті 15¹ Закону № 9 не суперечать Конституції України.

7. В Україні забороняється «розповсюдження і демонстрування фільмів, що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора та їхніх окремих дій, що створюють позитивний образ працівників держави-агресора, працівників радянських органів державної безпеки, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України, а також забороняється трансляція (дemonстрування шляхом показу каналами мовлення) фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора» (частина перша статті 15¹ Закону № 9).

До суб'єктів господарювання, що здійснюють розповсюдження та/або демонстрування зазначених фільмів, можуть бути застосовані адміністративні (адміністративно-господарські) санкції «у формі накладення адміністративно-господарського штрафу в розмірі десяти мінімальних заробітних плат за кожен випадок такого розповсюдження або демонстрування, вчинений вперше, та у розмірі п'ятдесяти мінімальних заробітних плат за кожен наступний випадок такого розповсюдження або демонстрування» (частина шоста статті 15¹ Закону № 9).

Порядок накладення штрафів за порушення вимог статті 15¹ Закону № 9 «затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері кінематографії» (частина третя статті 26 Закону № 9).

Розглядаючи цю справу, Конституційний Суд України бере до уваги юридичні позиції, викладені ним у Рішенні від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 у справі про відповідальність юридичних осіб.

Водночас Конституційний Суд України наголошує, що виклики та загрози, які постали перед українською державністю у зв'язку з тимчасовою російською окупацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей, а також постійні спроби держави-окупанта штучно дестабілізувати ситуацію в Україні, зокрема, шляхом цілеспрямованого формування негативного образу України та широкого застосування державою-окупантом викривленої й перекрученої інформації (зокрема, засобами, що їх застосовують у кінематографії, тобто через розповсюдження і демонстрування фільмів з тенденційним викладом та однобічним висвітленням подій і фактів, «демонізацію» прихильників українського національного відродження та цілеспрямовану руйнацію духовно-культурних основ української державності) обумовили потребу посилити стримування держави-окупанта та протидію російській агресивній державній політиці щодо України насамперед у інформаційній сфері.

Для забезпечення національної безпеки, зокрема державної, економічної, інформаційної, гуманітарної та екологічної, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях органи сектору безпеки і оборони, інші державні органи України, їх посадові особи здійснюють заходи для відновлення територіальної цілісності України, а також забезпечують комплексний розвиток безпекової, економічної, інформаційно-телекомунікаційної, соціальної та гуманітарної інфраструктури на територіях, прилеглих до тимчасово окупованих територій в Донецькій та Луганській областях, реалізують відповідно до документів стратегічного оборонного планування заходи зі зміцнення оборонних і безпекових спроможностей України (частина перша статті 7 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII).

Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» Велика палата Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для цього (частина четверта статті 63); за статтею 62 цього закону такою підставою, зокрема, є невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом (пункт 3).

Відповідно до частини третьої статті 51 Закону України «Про Конституційний Суд України» в конституційному поданні має зазначатися, зокрема, обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень), тобто суб'єкт права на конституційне подання, стверджуючи про невідповідність акта (його окремих положень) Основному Закону України, має навести обґрунтування такої невідповідності.

З огляду на відсутність обґрунтування тверджень щодо неконституційності припису частини третьої статті 26 Закону № 9 Конституційний Суд України вважає, що є підстави для закриття конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) вказаного припису згідно з пунктом 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 65, 66, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), приписи першого речення абзацу десятого частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-XII зі змінами, абзацу четвертого частини третьої статті 15, абзацу четвертого частини четвертої статті 15, частини шостої статті 15, частини сьомої статті 15, частини першої статті 15¹, другого речення частини другої статті 15¹ Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР зі змінами.

2. Закрити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини третьої статті 26 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР зі змінами на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine of December 21, 2021 No. 3-r/2021 in the case upon the constitutional petition of 47 People's Deputies concerning the conformity of certain provisions of Article 6 of the Law «On Television and Radio Broadcasting», Articles 15, 15¹ and 26 of the Law «On Cinematography» with the Constitution (constitutionality)

The subject of the right to constitutional petition — 47 People's Deputies — appealed to the Constitutional Court to declare certain provisions related to the ban on the distribution of audiovisual works to be as such that do not conform with the Constitution (are unconstitutional).

Restrictions by law on rights and freedoms (in particular, guaranteed to citizens by Article 54.1 of the Basic Law freedoms of literary, artistic, scientific and technical creativity) are permissible in cases and according to the criteria set out in Articles 32.2, 34.3 of the Constitution.

A systematic analysis of the provisions of the Constitution and acts of international law gives grounds to conclude that human freedom is not absolute and may be restricted in cases provided by law and only to achieve a legitimate aim.

Ukraine has the right to defend its independence, its state sovereignty and its territorial integrity through the implementation of such systemic measures and the use of means that are proportionate, acceptable and admissible in view of the level of danger, threats and challenges facing it.

A person who, in particular, promoted violence and called for the overthrow of the constitutional order in Ukraine, participated in the activities of illegal armed groups and hostilities in Ukraine as part of illegal armed groups, expressed support for the aggressive policy of the occupying state and carried out propaganda or other actions, aimed at denying the right of the Ukrainian people to their own statehood, may be included in the List of persons who pose a threat to national security.

Restrictions established by the first sentence of Article 6.2.10 of the Law «On Television and Radio Broadcasting» of December 21, 1993 No. 3759-XII as amended (hereinafter referred to as «Law No. 3759»), Articles 15.3.4, 15.4.4 and 15.7 of the Law «On Cinematography» of January 13, 1998 No. 9/98-VR as amended (hereinafter referred to as «Law

No. 9»), are admissible and acceptable, do not violate the rights to information, freedom of thought and speech and freedom of creativity, do not contradict the Constitution.

The above disputed provisions of Laws No. 3759 and No. 9 have a legitimate aim and are aimed at protecting information security, state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, preventing destructive information and propaganda influence and pressure of the occupying state on the consciousness and subconscious of Ukrainian citizens through audiovisual works and media.

Given the need to ensure Ukraine's national security and to find a reasonable balance between respect for human and citizen's rights and freedoms and to address the real challenges and threats facing Ukraine as a state suffering from Russia's aggressive state policy and forced to fight for state sovereignty, the Constitutional Court concluded that the provisions of Article 15.6 of Law No. 9 do not contradict the Constitution.

At the same time, the Constitutional Court emphasises that the challenges and threats faced by Ukrainian statehood in view of temporary occupation of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol, certain districts of Donetsk and Luhansk oblasts, as well as constant attempts by the occupying state to artificially destabilise Ukraine, in particular, through the purposeful formation of a negative image of Ukraine and the widespread use by the occupying state of distorted and misleading information (in particular, the means used in cinematography, i.e. through the distribution and showing of films with biased presentation and one-sided coverage of events and facts, «demonisation» of supporters of the Ukrainian national revival and deliberate destruction of the spiritual and cultural foundations of Ukrainian statehood) necessitated increased deterrence of the occupying power and countering Russia's aggressive state policy towards Ukraine, especially in the information sphere.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to declare the provisions of the first sentence of Article 6.2.10 of the Law «On Television and Radio Broadcasting» of December 21, 1993 No. 3759-XII as amended, Articles 15.3.4, 15.4.4, 15.6, 15.7, 15¹.1.1, the second sentence of Article 15¹.2 of the Law «On Cinematography» of January 13, 1998 No. 9/98-VR as amended to be in conformity to the Constitution (constitutional).

Pursuant to Article 62.1.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» the constitutional proceedings on the conformity of the provision of Article 26.3 of the Law «On Cinematography» of January 13, 1998 No. 9/98-VR as amended with the Constitution (constitutionality) shall be terminated.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 7-rp/2001 of May 30, 2001;
- No. 2-rp/2016 of June 1, 2016;
- No. 9-r/2019 of July 16, 2019.

1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;
UN General Assembly Resolution «Territorial Integrity of Ukraine» of March 27, 2014 No. A/RES/68/262;

UN General Assembly Resolution «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine» of December 16, 2020 No. A/RES/75/192.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Литвинова О. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію»

Конституційний Суд України 21 грудня 2021 року ухвалив Рішення № 3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію» (далі — Рішення).

Вважаю за потрібне на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон) викласти окрему думку стосовно Рішення.

У своїх окремих думках стосовно рішень Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 6 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII, частини шостої статті 96 Кодексу законів про працю України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII (про мінімальний посадовий оклад (тарифну ставку) я висловив міркування стосовно впливу посягань на юридичні гарантії діяльності судді Конституційного Суду України на повноважність складу Великої палати Конституційного Суду України та статус органу конституційної юрисдикції.

Передусім варто зауважити, що окреслена у вказаних окремих думках ситуація, у якій перебував Конституційний Суд України під час ухвалення рішень від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 та від 15 липня 2021 року № 2-р/2021, і досі залишається незмінною. Тому виходячи зі змісту складеної мною присяги судді Конституційного Суду України і керуючись своїм внутрішнім переконанням, дотримуюсь принципової позиції стосовно наявності обставин, які очевидно мають вплив на повноважність складу Великої палати Конституційного Суду України і, як наслідок, на легітимність Рішення.

Загальновідомо, що Управління державної охорони України здійснює недопуск суддів Конституційного Суду України Касмініна О. В. і Тулицького О. М. на

об'єкт охорони — Конституційний Суд України (на його територію, до адміністративних будинків, службових приміщень), що фактично призводить до блокування належного функціонування органу конституційної юрисдикції.

За приписами Основного Закону України діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (частина друга статті 147); «порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом» (стаття 153).

У статті 3 Закону передбачено, що порядок організації і діяльності Конституційного Суду України, порядок конституційного провадження, процедуру розгляду справ та виконання рішень і висновків установлює Закон (абзац другий частини першої); організацію внутрішньої роботи Конституційного Суду України та відповідні правила процедури розгляду ним справ установлює згідно із Законом Регламент Конституційного Суду України (частина друга).

Суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань, що їх розглядають Велика палата Конституційного Суду України, сенат Конституційного Суду України, колегія суддів Конституційного Суду України, та бере участь у розгляді справ (частина четверта статті 18 Закону).

За статтею 88 Закону Конституційний Суд України ухвалює рішення і надає висновок на закритій частині пленарного засідання сенату Конституційного Суду України, Великої палати Конституційного Суду України поіменним голосуванням суддів Конституційного Суду України, які розглядали справу (частина друга); пропозиції суддів Конституційного Суду України до проекту рішення чи висновку ставляться на голосування у порядку надходження (частина третя).

Відповідно до § 53 Регламенту Конституційного Суду України на закритій частині пленарного засідання Великої палати Конституційного Суду України судді Конституційного Суду України вільно викладають свої думки з питань, що обговорюються, вносять пропозиції, поправки до проекту акта Конституційного Суду України (абзац перший пункту 8); суддям Конституційного Суду України надається строк, як правило, не менше як три робочих дні для ознайомлення з проектом акта Конституційного Суду України та внесення пропозицій і поправок до нього; пропозиції та сформульовані поправки суддів Конституційного Суду України до проекту акта Конституційного Суду України вносяться, як правило, у письмовій формі; голосування за кожен пропозицію та поправку проводиться окремо; судді Конституційного Суду України можуть вносити альтернативні проекти акта Конституційного Суду України, які за суттю відрізняються від проекту, запропонованого суддею-доповідачем (абзаци перший, другий пункту 9); проект акта Конституційного Суду України, підготовлений з урахуванням пропозицій та поправок, які одержали необхідну для ухвалення рішення кількість голосів суддів Конституційного Суду України, ставиться на голосування за основу; голосування за альтернативний проект акта Конституційного Суду України проводиться після голосування за проект акта Конституційного Суду України, підготовлений суддею-доповідачем, якщо останній не набрав необхідної для ухвалення рішення кількості голосів (абзац перший пункту 10).

Аналогічне юридичне регулювання встановлено § 55 Регламенту Конституційного Суду України, який визначає правила процедури розгляду справ і ухвалення рішень на пленарних засіданнях сенату Конституційного Суду України.

Оскільки два судді Конституційного Суду України були позбавлені можливості здійснити вказані повноваження через фізичний (силовий) недопуск їх до Конституційного Суду України, питання про те, чи вплинули ці обставини на суть Рішення, є риторичним. Навіть якщо вважати, що фізичне (силове) блокування участі двох суддів Конституційного Суду України у пленарних засіданнях органу конституційної юрисдикції не мало істотного впливу на ухвалення Рішення (при необхідному для цього кворумі і кількості голосів), наявність лише мінімального сумніву щодо впливу на юридичні гарантії незалежності Конституційного Суду України, суддів Конституційного Суду України під час здійснення ними конституційних повноважень підриває довіру до ухваленого Конституційним Судом України акта.

Конституційний Суд України в пункті 2 мотивувальної частини Рішення від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019 вказав, що в Основному Законі України передбачено здійснення Конституційним Судом України його виключних конституційних повноважень з ухвалення актів щодо питань, пов'язаних зі здійсненням конституційного провадження, а також актів з питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності Конституційного Суду України та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України <...> (абзац вісімнадцятий підпункту 2.1); принцип незалежності Конституційного Суду України полягає у самостійному та без будь-якого стороннього впливу здійсненні органом конституційної юрисдикції своїх повноважень та нерозривно пов'язаний з конституційно-правовими гарантіями незалежності суддів Конституційного Суду України (абзац перший підпункту 2.4); рішення, ухвалені Конституційним Судом України в межах виключних конституційних повноважень, є обов'язковими для всіх органів публічної влади, їх посадових осіб (перше речення абзацу п'ятого підпункту 2.4); відповідно до приписів статті 151² Конституції України не можуть бути оскаржені будь-які рішення Конституційного Суду України незалежно від їх юридичної форми (виду), ухвалені ним як з питань, пов'язаних зі здійсненням ним конституційного провадження, так і питань, пов'язаних із забезпеченням належної організації діяльності Конституційного Суду України та реалізацією конституційно-правових гарантій незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України; це зумовлюється особливим конституційним статусом Конституційного Суду України, юридичною природою його рішень, а також надзвичайною важливістю покладених на нього функцій та завдань, пов'язаних із забезпеченням верховенства Конституції України (абзац сьомий підпункту 2.4).

Згідно зі статтею 39 Закону для вирішення питань, пов'язаних з організаційною діяльністю Конституційного Суду України, скликаються спеціальні пленарні засідання Конституційного Суду України та засідання Конституційного Суду України (частина перша); на засіданнях Конституційний Суд України вирішує організаційні, фінансові, кадрові та інші питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України, не пов'язані з конституційним провадженням (абзац перший частини четвертої).

Питання забезпечення конституційно-правових гарантій діяльності органу конституційної юрисдикції через недопуск до адміністративних приміщень Конституційного Суду України суддів Конституційного Суду України Касмініна О. В., Тупицького О. М. неодноразово було внесено на розгляд Конституційного Суду України, однак залишилось невирішеним із різних причин, зокрема через поведінку окремих суддів Конституційного Суду України, спрямовану на зменшення кворуму, необхідного для проведення засідання Конституційного Суду України, відсутність єдиної позиції щодо можливості вирішення вказаного питання.

Вважаю, що окреслена ситуація негативно позначається на функціонуванні Конституційного Суду України і призводить до порушення реалізації гарантованого Конституцією України права на звернення до Конституційного Суду України, що очевидно є несумісним із принципами діяльності органу конституційної юрисдикції.

Відповідно до Постанови Конституційного Суду України «Про утворення колегій суддів Конституційного Суду України та затвердження їх персонального складу» від 29 березня 2018 року № 3-пс/2018 зі змінами суддя Конституційного Суду України Тупицький О. М. входить до складу Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України, а суддя Конституційного Суду України Касмінін О. В. — до складу Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України.

Згідно зі статтею 37 Закону колегія суддів Конституційного Суду України діє у складі трьох суддів Конституційного Суду України (абзац перший частини першої); до повноважень колегії суддів Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою (частина друга).

За Законом розгляд звернення до Конституційного Суду України здійснюється у колегії суддів Конституційного Суду України, до складу якої входить відповідний суддя-доповідач (стаття 58); суддя-доповідач вивчає порушені у зверненні питання і готує матеріали на розгляд колегії суддів Конституційного Суду України, сенату Конституційного Суду України, Великої палати Конституційного Суду України (пункт 1 частини четвертої статті 59); ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі колегія суддів Конституційного Суду України постановляє не пізніше одного місяця з дня визначення судді-доповідача; зазначений строк може бути подовжено на засіданні Великої палати Конституційного Суду України за клопотанням судді-доповідача чи головуючого в сенаті Конституційного Суду України (частина четверта статті 61).

Наразі у зв'язку з недопуском суддів Конституційного Суду України Касмініна О. В. і Тупицького О. М. питання відкриття конституційного провадження у справі не вирішено у Другій колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України стосовно 34 звернень до Конституційного Суду України, у Третій колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України — стосовно 33 звернень. Крім того, судді Конституційного Суду України Касмінін О. В. і Тупицький О. М. є судьями-доповідачами у справах, у яких Конституційний Суд України постановив ухвали про відкриття конституційного провадження у справі. Отже, вже протягом тривало-

го часу орган конституційної юрисдикції позбавлений можливості здійснювати розгляд справ, зокрема тих, що становлять суспільний інтерес та стосуються питань соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, осіб, звільнених з військової служби, та права на соціальний захист інших категорій громадян, реформування пенсійної системи, правового режиму переліку об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, а також компетенції Верховної Ради України, Президента України призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України та Директора Державного бюро розслідувань.

Втім останнім часом Конституційний Суд України демонструє позитивну динаміку протидії сторонньому впливу на здійснення ним своїх повноважень.

Так, 30 листопада 2021 року Конституційний Суд України ухвалив постанову № 11-п/2021, у якій констатував, що за період 2013–2018 років Президент України призначив на посаду шістьох суддів Конституційного Суду України, повноваження яких не припинено та яких не звільнено з посади на підставах, визначених статтею 149¹ Конституції України, а також вказав, що спеціальні пленарні засідання Конституційного Суду України для складення присяги суддями Конституційного Суду України, яких призначив Президент України указами від 26 листопада 2021 року № 596/2021, № 597/2021, мають бути скликані після припинення повноважень або звільнення з посади на підставах, визначених у статті 149¹ Конституції України, суддів Конституційного Суду України, що їх призначив Президент України за період 2013–2018 років. Сподіваюсь, що така реакція органу конституційної юрисдикції спрямована саме на забезпечення належного його функціонування, а не на захист індивідуальних інтересів від анонсованої реформи Конституційного Суду України. Вважаю, що орган конституційної юрисдикції має діяти у вказаному напрямі послідовно та керуватися принципом верховенства Конституції України і під час вирішення організаційних питань своєї внутрішньої діяльності, про які йдеться в цій окремій думці.

Суддя
Конституційного Суду України

О. ЛИТВИНОВ

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі № 1-252/2018(3492/18) за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію»

Конституційний Суд України (далі — Конституційний Суд) 21 грудня 2021 року ухвалив Рішення у справі № 1-252/2018 (3492/18) за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію» № 3-р/2021 (далі — Рішення).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за доцільне висловити певні міркування щодо справи та ухваленого Рішення.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. Згідно з Рішенням Конституційний Суд ухвалив:

— визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), приписи першого речення абзацу десятого частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759–XII зі змінами, абзацу четвертого частини третьої статті 15, абзацу четвертого частини четвертої статті 15, частини шостої статті 15, частини сьомої статті 15, частини першої статті 15¹, другого речення частини другої статті 15¹ Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98–ВР зі змінами (пункт перший резолютивної частини);

— закрити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини третьої статті 26 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98–ВР зі змінами на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом (пункт другий резолютивної частини).

Міркування щодо Рішення в частині визнання низки приписів законів конституційними

2. Мотивуючи Рішення у частині вирішення питання про відповідність Основному Закону України окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹ Закону України «Про кінематографію», Конституційний Суд насамперед цілком слушно послався на низку конституційних норм, що вказують на певні конституційні права та явища, що, безперечно, є засадами конституційного ладу.

Йдеться, зокрема, про приписи частини другої статті 3, частини третьої статті 15, частини другої статті 32, частини третьої статті 34, частини першої статті 54 Основного Закону України.

Рішення містить також посилання на юридичні позиції Конституційного Суду та пункт 2 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, за яким свобода вираження поглядів, пов'язана з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є потрібними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

З огляду на це Конституційний Суд формулює висновок — «свобода людини не є абсолютною та може бути обмеженою в передбачених законами випадках і лише для досягнення правомірної мети» (абзац восьмий пункту 2 мотивувальної частини Рішення).

3. Підтримуючи загалом мотивувальну частину Рішення в аспекті визнання існування легітимної мети для обмеження конституційних прав і свобод, а саме захист національної безпеки, територіальної цілісності, водночас зазначає про її певні недоліки щодо з'ясування домірності (пропорційності) засобів, використаних у оспорюваних приписах законів для досягнення окресленої мети.

Так, дійсно, використання кінематографічних та інших творів з метою *пропаганди* та *dezінформації* має мінімальну схожість із гарантованими Конституцією України й низкою міжнародних актів свободою вираження думок, свободою творчості тощо.

Однак, по-перше, у Рішенні недостатньо вмотивоване розмежування свободи вираження думок та свободи творчості, з одного боку, та пропаганди й дезінформації — з другого, потреба в чому з огляду на триваючу інформаційну агресію Російської Федерації стосовно України є беззаперечною.

По-друге, Рішення містить узагальнення одразу щодо всіх заборон, визначених у приписах законів, які є предметом конституційного контролю, без урахування тієї обставини, що частина цих заборон є дискусійною саме в аспекті їх домірності (пропорційності).

4. Пояснюючи останні міркування, слід визнати простоту в застосуванні, наприклад, такого засобу нормативного регулювання, як заборона «трансляції аудіовізуальних творів (фільмів, телепередач, крім інформаційних та інформаційно-аналітичних телепередач), одним із учасників яких є актор або інша особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці» (перше речення абзацу десятого частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Однак чи є такий засіб нормативного регулювання домірним (пропорційним) з урахуванням того, що ні в процитованому приписі, ні в інших складових предмета конституційного контролю не йдеться про такі важливі характеристики аудіовізуального твору, як ідея, сюжет тощо, які за певних умов дали б змогу оцінити факт участі в його створенні певної особи як щось незначуще для національної безпеки та територіальної цілісності та як наслідок — не забороняти такий твір.

Врешті-решт, у новорічно-різдвяному дитячому чи дорослому комедійному творі вже не так важливо, хто грає «злого вовка» або іншого негативного персонажа, оскільки головне — це відсутність у такому творі ознак пропаганди та дезінформації, які загрожують національній безпеці та іншим конституційним цінностям.

Міркування щодо Рішення в частині закриття провадження

5. Дискусійним є Рішення у частині закриття провадження щодо перевірки на відповідність Конституції України припису частини третьої статті 26 Закону України «Про кінематографію», за яким «порядок накладення штрафів за порушення вимог статті 15¹ цього Закону затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері кінематографії, та має відповідати вимогам Господарського кодексу України та Закону України „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності“».

6. Ураховуючи те, що Конституційний Суд вирішив закрити провадження у цій частині, передчасним є формулювання моєї позиції з цього питання.

Проте вважаю доречним зазначити таке.

За Конституцією України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (частина друга статті 58); виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина (пункт 1 частини першої статті 92); виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті 92).

Конституційний Суд у Рішенні від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001, здійснюючи офіційне тлумачення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, зазначив, що «притягнення до юридичної відповідальності має здійснюватись у певному порядку, на підставі процесуальних норм, що регламентують провадження у справі про порушення юридичними особами норм законодавства» (перше речення абзацу першого пункту 5 мотивувальної частини); «положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами» (підпункт 1.1 пункту 1 резолютивної частини).

Тобто юридична відповідальність набуває втілення не лише у застосуванні до особи певної міри або заходу юридичної відповідальності, а й у юридичному режимі притягнення особи до відповідальності, що набуває практичного втілення у відповідному виді провадження.

Унаслідок цього відносини з притягнення особи до юридичної відповідальності мають бути врегульовані насамперед нормами такого нормативного акта, як закон.

У свою чергу, підзаконним нормативним актом, що регулює відносини з притягнення особи до певного виду юридичної відповідальності, можна лише розвивати, конкретизувати та деталізувати приписи відповідного закону.

7. Відсутність усупереч Конституції України належного законодавчого врегулювання відносин із притягнення особи до юридичної відповідальності може бути кваліфікована не як законодавча прогалина (лакуна), вади існування якої може бути подолано під час правозастосування, а як законодавче упущення (*legislative omission*), наявність якого є порушенням Основного Закону України.

Існування законодавчого упущення (*legislative omission*) в унормуванні відносин із притягнення особи до юридичної відповідальності може свідчити про ілюзорність конституційних гарантій, установлених пунктами 1, 22 частини першої статті 92 Основного Закону України.

Загальні висновки та міркування

8. Щиро вважаю, що під час аналізу та будь-якої оцінки Рішення слід враховувати й ту обставину, що Конституційний Суд з незалежних від нього причин уже тривалий час функціонує та ухвалює рішення у неповному складі.

Унаслідок цього досягнення консенсусу між суддями Конституційного Суду в значній кількості випадків призводить, насамперед, до скорочення тексту мотивувальної частини рішень, що, звісно, не покращує їх зовнішнє раціональне сприйняття.

9. Оцінюючи припис частини третьої статті 26 Закону України «Про кінематографію», не слід ігнорувати ту обставину, що статтю 26 цього закону було доповнено частиною третьою на початку лютого 2015 року¹ в складних політико-правових умовах, у яких опинилась Україна.

Однак, з невідомих причин, більш ніж за шість років, що минули з лютого 2015 року, жодні зміни до частини третьої статті 26 Закону України «Про кінематографію» з метою її можливого удосконалення не вносились.

Також згідно з матеріалами справи за порушення вимог Закону України «Про кінематографію» за цей самий час на жодну особу так і не було накладено штраф.

Такий дивний за критерієм ефективності спосіб захисту національної безпеки та територіальної цілісності, як на мене, дещо схожий на відомий вислів з порадою очікувати на березі річки тіло ворога, що рано чи пізно пропливе повз. Проте якщо захищаючи державу ми, дійсно, маємо саме такі сподівання, головне протягом часу такого очікування — не наробити зайвих помилок та щоб, власне, і річка нікуди не зникла...

Суддя
Конституційного Суду України

О. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України : Закон України від 5 лютого 2015 року № 159-VIII. *Законодавство України*: база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> (дата звернення: 29.12.2021).

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Саса С. В.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів
України щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих приписів статті 6 Закону України
«Про телебачення і радіомовлення»,
статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію»**

Конституційний Суд України (далі — Суд) 21 грудня 2021 року ухвалив Рішення № 3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15¹, 26 Закону України «Про кінематографію» (далі — Рішення).

Суд визнав такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), приписи першого речення абзацу десятого частини другої статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ зі змінами (далі — Закон № 3759), абзацу четвертого частини третьої, абзацу четвертого частини четвертої, частин шостої, сьомої статті 15, частин першої, другого речення частини другої статті 15¹ Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР зі змінами (далі — Закон № 9/98) та закрав конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини третьої статті 26 Закону № 9/98.

Загалом погоджуюсь із позицією Суду щодо конституційності оспорюваних положень Закону № 3759, Закону № 9/98 щодо формування Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, заборони трансляції аудіовізуальних творів, розповсюдження і демонстрування фільмів, одним з учасників яких є особа, внесена до цього переліку, заборони трансляції фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора. Однак вважаю, що **Суд мав усі підстави для визнання такими, що відповідають Конституції України, положень частини третьої статті 26 Закону № 9/98** (у цій частині Суд закрав конституційне провадження у справі), тому згідно зі статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» викладаю окрему думку стосовно Рішення.

Відповідно до Конституції України **захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави**, справою всього Українського народу (частина перша статті 17); захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (частина перша статті 65).

Суд, посилаючись на ці приписи Основного Закону України, цілком обґрунтовано дійшов висновку, що запроваджені оспорюваними положеннями Закону

№ 3759, Закону № 9/98 обмеження спрямовані на захист інформаційної безпеки України, а тому не суперечать Конституції України. **На моє переконання, із цих же підстав конституційними є положення частини третьої статті 26 Закону № 9/98**, згідно з якими порядок накладення штрафів за порушення вимог статті 15¹ Закону № 9/98 затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері кінематографії, та має відповідати вимогам Господарського кодексу України та Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Порядок накладення штрафів, який затверджує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері кінематографії, про який ідеться в частині третій статті 26 Закону № 9/98, стосується порушення заборони розповсюдження і демонстрування фільмів, що містять популяризацію органів держави-агресора, радянських органів державної безпеки, а також інших фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора, які вироблені та/або вперше оприлюднені (демонстровані) після 1 січня 2014 року, а отже, також підпадає під заходи захисту інформаційної безпеки України в умовах агресивної державної політики Російської Федерації — держави-окупанта.

Зі змісту пункту 7 мотивувальної частини Рішення вбачається, що Суд, хоч і закрити конституційне провадження у справі щодо перевірки на відповідність Конституції України частини третьої статті 26 Закону № 9/98, проте **фактично обґрунтував її конституційність**, зазначивши, що бере до уваги юридичні позиції, викладені ним у Рішенні від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 у справі про відповідальність юридичних осіб, але водночас наголошує, що виклики та загрози, які постали перед українською державністю у зв'язку з тимчасовою російською окупацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей, а також постійні спроби держави-окупанта штучно дестабілізувати ситуацію в Україні обумовили потребу посилити стримування держави-окупанта та протидію російській агресивній державній політиці щодо України насамперед в інформаційній сфері.

Суддя
Конституційного Суду України

С. САС

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ

Конституційного Суду України

Другий сенат

**у справі за конституційною скаргою
Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності
Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³
Закону України «Про соціальний і правовий захист
військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилення
соціального захисту військовослужбовців)**

м. Київ
6 квітня 2022 року
№ 1-р(II)/2022

Справа № 3-192/2020(465/20)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович (доповідач),
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011–XII (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 15, ст. 190) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Лемака В. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Поліщук С. О. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військово-

вослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII зі змінами (далі — Закон), відповідно до якого:

«Якщо протягом двох років військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту після первинного встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності під час повторного огляду буде встановлено вищу групу інвалідності або більший відсоток втрати працездатності, що дає їм право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата провадиться з урахуванням раніше виплаченої суми.

У разі зміни групи інвалідності, її причини або ступеня втрати працездатності понад дворічний термін після первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку із змінами, що відбулися, не здійснюється».

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорювані приписи Закону не відповідають статті 3, частинам першій, другій статті 8, частині п'ятій статті 17, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частині першій статті 24, частині першій статті 46, частині першій статті 64 Конституції України, оскільки порушують право на соціальний захист, принцип рівності перед законом; не забезпечують військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби, рівними та належними умовами соціального захисту; звужують обсяг та зміст існуючих прав вказаних осіб через встановлення дискримінаційних умов, за яких такі особи обмежені часовим проміжком на отримання одноразової грошової допомоги.

1.1. Парламент на запит судді-доповідача від 8 квітня 2021 року № 359-005-02/1038 письмово висловив позицію стосовно предмета конституційної скарги Поліщука С. О., зазначивши, що статті 17 та 46 Конституції України не містять гарантій щодо виплати одноразової грошової допомоги, а відповідно до пункту 6 частини першої статті 92 Основного Закону України Верховна Рада України має право визначати порядок та умови її призначення в законі.

Конституційний Суд України враховує також відповіді Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства оборони України, Національного військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь».

2. Досліджуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із того, що застосовними у цій справі є встановлені Конституцією України принципи: соціальної держави (стаття 1), прав людини (частина друга статті 3), верховенства права (частина перша статті 8).

2.1. Принцип соціальної держави є одним із засадничих конституційних принципів, на яких засновано Українську державу. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1 Конституції України).

У Рішенні від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 Конституційний Суд України вказав, що «в Україні як соціальній, правовій державі політика спрямовується на створення умов, які забезпечують достатній життєвий рівень, вільний і всебічний розвиток людини як найвищої соціальної цінності, її життя і здоров'я, честь і гідність. Утвердження та дотримання закріплених у нормативно-право-

вих актах соціальних стандартів є конституційним обов'язком держави. Діяльність її правотворчих і правозастосовчих органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму, верховенства і прямої дії норм Конституції України, а повноваження — у встановлених Основним Законом України межах і відповідно до законів» (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини).

Як зауважив Конституційний Суд України у Рішенні від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005, «згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян» (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Принцип соціальної держави (стаття 1 Конституції України) втілено у приписах частини четвертої статті 13 Основного Закону України («держава забезпечує <...> соціальну спрямованість економіки») та в його приписах, що гарантують соціальні права людини, зокрема право на соціальний захист (частина перша статті 46).

2.2. Принцип захисту прав і свобод людини втілено, зокрема, в приписах частини другої статті 3 Конституції України, відповідно до яких «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Конституційний Суд України зазначав, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Крім того, Конституційний Суд України також акцентував, що держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) — повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією; з цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективно юридичне регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Наведені юридичні позиції Конституційного Суду України є застосовними до реалізації також соціальних та економічних прав і свобод людини, оцінки державного втручання до їх сфери, зокрема права на соціальний захист (частина перша статті 46 Конституції України).

Відповідно до статті 46 Основного Закону України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, визначених законом (частина перша); пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя).

У статті 46 Конституції України соціальний захист пов'язано, зокрема, «з неможливістю мати заробіток (трудоий дохід), його втратою чи недостатнім рівнем життєвого забезпечення громадянина і непрацездатних членів його сім'ї» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009).

Конституційний Суд України зауважив, що зміст права на соціальний захист, гарантований статтею 46 Конституції України, узгоджується з її приписами, за якими, зокрема, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); зазначені положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб; заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків (абзаци третій, четвертий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

Крім того, Конституційний Суд України акцентував, що право громадян на соціальний захист є комплексним, його зміст визначають як Конституція, так і закони України; водночас інші складові елементи права на соціальний захист, не конкретизовані в частині першій статті 46 Основного Закону України або в інших його статтях, визначає Верховна Рада України шляхом ухвалення законів, тому вона може змінити, скасувати або поновити їх при формуванні соціальної політики держави за умови дотримання конституційних норм та принципів (абзаци другий, четвертий пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018).

2.3. Відповідно до частини першої статті 8 Основного Закону України верховенство права є одним із засадничих конституційних принципів, який означає, зокрема, те, що Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти мають ухвалюватись на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України).

Конституційний Суд України наголосив, що верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади

державою та захисту людини від свавільних дій державної влади (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 20 червня 2019 року № 6-р/2019).

3. Відповідно до Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина перша статті 17); держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (частина п'ята статті 17); захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України (частина перша статті 65).

3.1. Конституційний Суд України вказував, що «визначений законами України відповідно до положень статті 17 Конституції України комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту військовослужбовців <...>, зумовлений не їх непрацездатністю або відсутністю достатніх засобів для існування (стаття 46 Конституції України), а особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у тому числі права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі і своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум»; «соціальні гарантії військовослужбовців <...> впливають з характеру покладених на них службових обов'язків у зв'язку з виконанням ними державних функцій» (абзаци десятий, одинадцятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004); «норми-принципи частини п'ятої статті 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер» (перше речення абзацу восьмого підпункту 2.2 пункту 2 Рішення від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016).

Також Конституційний Суд України у Рішенні від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 сформулював юридичну позицію щодо розуміння змісту статей 17, 65 Основного Закону України і визначив, що громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до частини п'ятої статті 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення; щодо осіб, на яких покладається обов'язок захищати Україну, її незалежність та територіальну цілісність, та членів їхніх сімей частиною п'ятою статті 17 Конституції України передбачено особливий соціальний захист, який не обмежено умовами й рівнем, встановленими у статті 46 Основного Закону України; закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціально-

го захисту цих осіб та членів їхніх сімей (абзаци другий — четвертий пункту 3 мотивувальної частини).

У Рішенні від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 Конституційний Суд України зазначив, що приписи статті 17 містяться в розділі I «Загальні засади» Конституції України, який визначає такі основи конституційного ладу в Україні, як, зокрема, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність України, захист яких покладається на Збройні Сили України та інші військові формування; особлива конституційна процедура внесення змін до цього розділу Конституції України обумовлена специфікою предмета його регулювання — основи конституційного ладу в Україні — зокрема необхідністю забезпечення національної безпеки і оборони України, потребами захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України як суверенної й незалежної, демократичної, соціальної та правової держави; зазначене є підставою для висновку, що особи, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України, а також члени їхніх сімей мають спеціальний статус та особливі умови соціального захисту (абзаци перший, третій, четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

3.2. Конституційний Суд України вважає, що частину п'яту статті 17 Конституції України викладено так, що реалізація права на соціальний захист осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей потребує якісного і ефективного законодавчого регулювання та запровадження механізмів забезпечення їх державної підтримки.

Таке законодавче регулювання здійснює в межах своїх конституційних повноважень Верховна Рада України, яка, маючи можливість діяти на власний розсуд, визначає обсяг соціального захисту військовослужбовців, втілюючи зміст відповідних конституційних принципів з метою забезпечення справедливого механізму відшкодування за заподіяння шкоди їх здоров'ю чи навіть життю, але не порушуючи самої сутності конституційного права на соціальний захист, особливо в разі втрати такими особами працездатності.

На виконання свого конституційного обов'язку, приписів частини п'ятої статті 17 Конституції України Верховна Рада України в Законі визначила обсяг і механізми реалізації соціального захисту військовослужбовців та основні засади державної політики в цій сфері.

Згідно зі статтею 1 Закону соціальний захист військовослужбовців — діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи юридичних і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі; це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, установлених законом.

Конституційний Суд України вважає, що з урахуванням вимог частини п'ятої статті 17 Конституції України метою законодавчого регулювання в цій сфері є як усебічне соціальне забезпечення військовослужбовців, яке компенсуватиме установлені законом обмеження та умови служби, властиві цій категорії громадян, так і підвищення мотивації особового складу Збройних Сил України у виконанні ними покладених на них функцій щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (частина друга статті 17 Основного Закону України). Крім того, предметом законодавчого регулювання соціального захисту військовослужбовців є питання, пов'язані з тим, що статус військовослужбовців обумовлює високий ризик отримання поранення, ушкодження здоров'я чи навіть загибелі під час виконання службових обов'язків під час захисту Вітчизни.

Така позиція відповідає Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо людських прав військовослужбовців від 24 лютого 2010 року CM/Res (2010)4, відповідно до якої: якщо військовослужбовці отримують поранення під час служби, їм слід надавати належне медичне обслуговування та, за потреби, надбавки; має також існувати система компенсацій і, за потреби, надбавок у разі смерті на службі у збройних силах; для осіб, які залишають збройні сили та які отримали поранення або захворіли внаслідок служби, має бути доступна відповідна компенсаційна схема (пункти 72, 73).

4. Досліджуючи предмет конституційної скарги, Конституційний Суд України бере до уваги, що Законом встановлено виплату — одноразову грошову допомогу у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві (далі — одноразова грошова допомога), що здійснюється особам, які згідно з Законом мають право на отримання одноразової грошової допомоги (частина перша статті 16). Одноразова грошова допомога спрямована на забезпечення соціального захисту спеціальних суб'єктів, а умови призначення та виплати одноразової грошової допомоги безпосередньо пов'язані з виконанням обов'язків військової служби, служби у військовому резерві та настанням негативних наслідків (загибелі (смерті); встановлення інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) або внаслідок захворювання; отримання поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності) (частини друга, третя статті 16 Закону).

Конституційний Суд України зазначає, що хоча в цьому питанні законодавець і має широкий обсяг дискреційних повноважень, однак це не виключає оцінки законодавчого регулювання на предмет відповідності Конституції України, зокрема в аспекті отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі у зв'язку з погіршенням стану здоров'я особи.

4.1. Оспорюваними положеннями Закону встановлено особливі вимоги щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги, зокрема щодо

обмеження у часі права військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі з урахуванням раніше виплаченої суми, при зміні групи інвалідності, збільшення відсотка втрати працездатності.

Урегулювавши Законом порядок реалізації права на отримання спеціальними суб'єктами одноразової грошової допомоги в більшому розмірі внаслідок погіршення стану здоров'я, законодавець забезпечив справедливий, диференційований підхід до відшкодування завданої шкоди їхньому здоров'ю залежно від ступеня її тяжкості. Таке право виникає в спеціального суб'єкта лише за умови встановлення причиново-наслідкового зв'язку між пораненням (контузєю, травмою або каліцтвом), отриманим особою під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби, та подальшим погіршенням стану її здоров'я.

Водночас оспорювані приписи Закону установлюють правоприпиняльний (преклюзивний) дворічний строк на реалізацію права на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, тобто строк, з яким пов'язано існування (виникнення або припинення) права і закінчення якого спричиняє втрату такого права.

Аналіз пункту 4 статті 16³ Закону дає підстави для висновку, що реалізація такого права обумовлена наявністю зв'язку між первинним встановленням військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту інвалідності (або ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності) та встановленням вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) виключно в межах дворічного строку. Законом також встановлено, що в разі зміни групи інвалідності, причини її встановлення або ступеня втрати працездатності після закінчення дворічного строку з часу первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку зі змінами, що відбулися, не здійснюється.

Отже, Конституційний Суд України має перевірити на відповідність Конституції України приписи Закону щодо обмеження реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі дворічним строком в аспекті його домірності (пропорційності).

4.2. Одним із визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є додержання принципу домірності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави; додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України) обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та домірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України (абзаци сьомий, восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011).

Співвідношення між поставленою метою та засобами її досягнення має відповідати вимогам принципу домірності, який забезпечує справедливий баланс

між вимогами захисту загального інтересу та потребою забезпечити індивідуальні права особи, відповідно до якого цілі обмежень прав людини мають бути істотними, а засоби їх досягнення — обґрунтованими та мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежено.

4.2.1. Оспорювані приписи Закону є втручанням держави у встановлене Законом право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, оскільки полягає в обмеженні його реалізації через установлення темпоральних характеристик (часового відрізка), а отже, звужує його реалізацію до кола осіб, які звертаються до уповноважених органів державної влади в межах цього строку.

Установлення часового обмеження для реалізації встановленого законом права особи є питанням розсуду законодавця, однак за умови, що воно не порушує сутності права, має легітимну мету та його досягають домірними засобами, тоді воно є справедливим та об'єктивно виправданим.

Надаючи оцінку такого втручання держави в спосіб, установлений пунктом 4 статті 16³ Закону, Конституційний Суд України доходить висновку, що законодавче обмеження реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі дворічним строком не посягає на сутність права на соціальний захист військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервистів у цьому аспекті.

4.2.2. Конституційний Суд України вважає, що зміст припису частини першої статті 46 Основного Закону України не гарантує встановлення законодавцем одноразової грошової допомоги для зазначеної категорії осіб та, відповідно, її розміру, оскільки ці питання належать до обсягу дискреції Верховної Ради України при реалізації бланкетного конституційного припису («та в інших випадках, передбачених законом»).

Конституційний Суд України нагадує про свою попередню юридичну позицію щодо гарантування статтею 46 Конституції України таких виплат, як одноразова грошова допомога, викладену у Рішенні від 22 жовтня 2020 року № 12-р/2020: «одноразова грошова допомога <.....> є юридичним засобом соціального захисту <.....>, що надається державою у зв'язку із втратою ними працездатності, проте приписи частини першої статті 46 Конституції України не гарантують виплати одноразової грошової допомоги» (абзац другий підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, хоч сама наявність встановленого приписами статті 16 Закону права на одноразову грошову допомогу та його обсяг залежать від розсуду законодавця, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в разі запровадження Законом одноразової грошової допомоги та фактичного перерахунку її розміру у зв'язку з погіршенням стану здоров'я особи відповідне законодавче регулювання порядку реалізації цього права має бути сумісним з Конституцією України, зокрема втілювати її засадничі цінності.

4.2.3. З'ясовуючи мету такого законодавчого обмеження реалізації наведеного права особи, Конституційний Суд України вбачає її легітимний зміст

у впорядкуванні надання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності, у запобіганні зловживань особами, які претендують на її отримання.

4.2.4. Визначаючи легітимність мети встановленого Законом обмеження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що обраний законодавцем засіб її досягнення (часове обмеження строком у два роки) хоч і є раціонально пов'язаним із нею, однак не може бути визнаним таким, що є домірним для досягнення встановленої мети, оскільки не є підтвердженням того, що погіршення стану здоров'я цієї категорії осіб, спричинене пораненням (контузією, травмою або каліцтвом) під час служби в Збройних Силах України, не може настати після спливу встановленого строку.

При цьому Конституційний Суд України дійшов такого висновку: якщо у разі втручання держави шляхом ухвалення нормативного акта має місце обмеження права військовослужбовців на соціальний захист, то доведення виправданості такого обмеження покладається на орган публічної влади, який ухвалив такий нормативний акт.

Конституційний Суд України при розгляді цієї справи для встановлення об'єктивної виправданості наведеного законодавчого обмеження реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги в збільшеному розмірі саме строком у два роки зауважує, що науково вивірені знання та досвід роботи закладів охорони здоров'я, як впливає з матеріалів цієї справи, не свідчать на користь того, що погіршення стану здоров'я військовослужбовців, військово-визволені або резервістів не може настати після спливу цього строку.

4.2.5. Установлення такого законодавчого обмеження є не виправданим з огляду також на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист.

Аналіз Закону свідчить про те, що не врегульованими є випадки пропуску такого строку з виключних підстав, визнання відповідними органами поважними причин його пропуску за наявності об'єктивно непереборних обставин, які пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення відповідних дій та підтверджені належними доказами.

Отже, на підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що встановлені оспорюваними приписами Закону обмеження права на одноразову грошову допомогу не відповідають вимогам домірності.

5. Окрім наведеного, Конституційний Суд України зважає на реалії, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України, роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Відповідні конституційні принципи є осердям конституційного ладу України, тож від їх захисту залежить його втілення загалом, зокрема й гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина.

5.1. Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої 20 лютого 2014 року, частина території України (Автономна Республіка Крим і місто Севастополь) є анексованою, деякі райони Донецької та Луганської областей є тимчасово окупованими. Починаючи з 24 лютого 2022 року збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру. Головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу.

Відповідно до частини другої статті 17 Основного Закону України «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України».

Здійснюючи конституційний контроль щодо законодавчого регулювання соціального захисту військовослужбовців, Конституційний Суд України спирається на свої попередні юридичні позиції щодо розуміння частини п'ятої статті 17 Конституції України. Виходячи зі змісту приписів статей 17, 65 Основного Закону України Конституційний Суд України вважає, що громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції; тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до частини п'ятої статті 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018).

З урахуванням встановленого Конституцією України функціонального призначення Збройних Сил України, в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України законодавче регулювання порядку реалізації права на соціальний захист, гарантованого частиною першою статті 46 Конституції України, має здійснюватися у системному взаємозв'язку з вимогами щодо посиленого соціального захисту військовослужбовців у розумінні частини п'ятої статті 17 Основного Закону України.

Військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг чи компенсацій. Водночас припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також наданні житла та спеціальних підтримчих заходів під час їх переходу до цивільного життя.

Виконання державою конституційного обов'язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту Вітчизни — України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності.

Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України також наголошує на тому, що заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України.

5.2. Підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (частина перша статті 17 Основного Закону України).

В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

5.3. Конституційний Суд України зазначає, що конституційний обов'язок держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців (статті 17, 46 Конституції України) є значущішим ніж будь-які цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками.

Отже, установлені оспорюваними приписами Закону обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років є невинуватеними та такими, що непропорційно обмежують право на посилений соціальний захист військовослужбовців, гарантований частиною першою статті 46 Конституції України у взаємозв'язку з частиною п'ятою її статті 17.

6. Конституційний Суд України наголошує, що приписи частини п'ятої статті 17, частини першої статті 46 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку з приписами частини першої статті 3 Конституції України та, зокрема, втілюють ідею про те, що людина, її життя і здоров'я є найвищою цінністю.

6.1. Законодавець, услід визначенню Всесвітньою організацією охорони здоров'я, яке міститься у преамбулі її Статуту (Конституції), визначає здоров'я як «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» (частина перша статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я). З огляду на це визнаним є підхід до розуміння значущості для кожної особи ментального здоров'я, особливо на тлі впливу на неї екстремальних ситуацій.

Конституційний Суд України зважає на те, що військовослужбовці, з урахуванням специфіки служби, піддаються екстремальним критичним навантаженням, які мають значний негативний вплив (екстремальний психогенний вплив) на особистість та за своїми наслідками вимагають надання психологічної допомоги та здійснення реабілітації. Визначено, що посттравматичний стресовий розлад може виникнути як відстрочена або затяжна реакція на кризову подію чи ситуацію загрозливого або катастрофічного характеру та може спровокувати виникнення дистресу (наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах» від 9 грудня 2015 року № 702 зі змінами).

Конституційний Суд України зауважує, що згідно з Міжнародною класифікацією хвороб (ICD-10 Version: 2015) посттравматичний стресовий розлад позначається як такий, що «виникає як відстрочена або затяжна реакція на стресову подію або ситуацію (коротку або тривалу) виключно загрозливого або катастрофічного характеру, яка, ймовірно, спричинить поширений дистрес майже у кожного <...>. У невеликій частині випадків стан може мати хронічний перебіг протягом багатьох років з остаточним переходом до стійкої зміни особистості».

Отже, Конституційний Суд України вважає невинуватим законодавчо обмежувати часовими рамками (строком у два роки) настання причиново-наслідкового зв'язку між пораненням (контузією, травмою або каліцтвом), отриманим особою під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби, та динамікою стану здоров'я. Такий правоприпиняльний (преклюзивний) строк має бути об'єктивно оцінений, обумовлений індивідуальним станом здоров'я кожної особи, яка отримала поранення (контузію, травму або каліцтво) під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби, в межах розумного строку.

6.2. Наведені підходи в оцінці на відповідність Основному Закону України оспорюваних приписів Закону втілено також в інших законодавчих актах, а також відповідних нормативних актах Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони України, якими, зокрема, встановлено порядок проведення перегляду осіб з інвалідністю з метою підвищення групи інвалідності у строк, який є більшим двох років, або ж такий строк не встановлено (закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», постанова Кабінету Міністрів України «Питання медико-соціальної експертизи» від 3 грудня 2009 року № 1317 зі змінами, наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про

військово-лікарську експертизу Збройних Сил України» від 14 серпня 2008 року № 402 зі змінами).

Таким чином, оспорювані приписи Закону, якими встановлено обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років, не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип поваги до захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців (статті 3, 8, 17, 46 Конституції України).

Отже, пункт 4 статті 16³ Закону є таким, що суперечить статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8, частині п'ятій статті 17, частині першій статті 46 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 55, 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011–XII зі змінами.

2. Пункт 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011–XII зі змінами, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of April 6, 2022 No. 1-r(II)/2022 in the case upon the constitutional complaint of Serhiy Polishchuk regarding the compliance of paragraph 4 of Article 16³ of the Law «On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families» with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (case on enhanced social protection of servicemen)

S. Polishchuk appealed to the Constitutional Court to declare as such that does not comply with the Constitution (is unconstitutional) paragraph 4 of Article 16³ of the Law «On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families» of December 20, 1991 No. 2011–XII as amended (hereinafter referred to as «the Law»).

The subject of the right to constitutional complaint considers that the disputed provisions of the Law are not in conformity with Articles 3, 8.1, 8.2, 17.5, 21, 22.2, 22.3, 24.1, 46.1, 64.1 of the Constitution, as they violate the right to social protection, the principle of equality before the law; do not provide equal and appropriate conditions of social protection for servicemen and persons discharged from military service; narrow the scope and content of the existing rights of these persons by establishing discriminatory conditions under which such persons are limited in time to receive one-time cash assistance.

The Constitutional Court notes that Article 17.5 of the Constitution states that the exercise of the right to social protection of persons serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as members of their families requires quality and effective legislative regulation and mechanisms to ensure their state support. Such legislative regulation is carried out within the limits of its constitutional powers by the Verkhovna Rada of Ukraine, which, having the discretion, determines the scope of social protection of servicemen, embodying the content of relevant constitutional principles in order to ensure a fair compensation mechanism but without violating the very essence of the constitutional right to social protection, especially in the event of such persons losing their ability to work.

The Constitutional Court considers that, taking into account the requirements of Article 17.5 of the Constitution, the purpose of legislative regulation in this area is both comprehensive social security for servicemen, which will compensate for statutory restrictions and conditions of service inherent in this category of citizens, and increase the motivation of the personnel of the Armed Forces of Ukraine in the performance of their functions related to the defense of Ukraine, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability (Article 17.2 of the Basic Law). In addition, the subject of legislative regulation of social protection of servicemen are issues related to the fact that the status of servicemen entails a high risk of injury, damage to health or even death while performing duties during defending the Motherland.

The Constitutional Court notes that although the legislator has a wide range of discretionary powers in this matter, this does not preclude an assessment of legislative regulation for compliance with the Constitution of Ukraine, in particular in the aspect of receiving a one-time cash assistance in a larger amount due to the deterioration of a person's health.

The impugned provisions of the Law set special requirements for the appointment and payment of one-time cash assistance, in particular, the restriction in time of the right of servicemen, conscripts or reservists to receive one-time cash assistance in a larger amount taking into account the previously paid amount, when changing the disability group, increase the percentage of disability. By regulating by the Law the procedure for exercising the right to special one-time cash assistance in large amounts due to deteriorating health, the legislator has provided a fair, differentiated approach to compensation for damage to their health depending on its severity. Such a right arises in a special subject only if a causal link is established between the injury (contusion, trauma or injury) received by a person in the course of military service or as a result of an illness related to his/her military service and the further deterioration of his/her health. At the same time, the disputed provisions of the Law establish a suspensive (preclusive) two-year term for exercising the right to receive one-time cash assistance in a larger amount, i.e. the term associated with the existence (emergence or termination) of the right and its expiration causes loss of such right.

The relationship between the goal and the means to achieve it must meet the requirements of the principle of proportionality, which ensures a fair balance between the requirements of general interest and the need to ensure individual rights, according to which the goals of human rights restrictions must be substantial and for persons whose rights are limited.

The disputed provisions of the Law are state interference in the statutory right to receive one-time cash assistance in a larger amount, as it is to limit its implementation through the establishment of temporal characteristics (time interval), and, consequently, narrows its implementation to the circle of persons who apply to the authorised bodies of state power within this period. Establishing a time limit for the exercise of a person's statutory right is a matter for the legislator, but provided that it does not violate the essence of the right, has a legitimate aim and is achieved by reasonable means, then it is fair and objectively justified. Assessing such state intervention in the manner prescribed by paragraph 4 of Article 16³ of the Law, the Constitutional Court concludes that the legislative restriction on the right to receive one-time cash assistance in a larger amount of two years does not affect the right to social protection of servicemen, conscripts or reservists in this aspect.

The Constitutional Court considers that the content of the provision of Article 46.1 of the Basic Law does not guarantee the establishment by the legislator of a one-time cash assistance for this category of persons and, accordingly, its amount, as these issues belong to the scope of discretion of the Verkhovna Rada in the implementation of the blanket constitutional provision («and in other cases provided by law»).

Although the very existence of the right to one-time cash assistance established by the provisions of Article 16 of the Law depends on the legislator's discretion, the Constitutional Court concluded that if the Law introduces one-time cash assistance and appropriate legislative regulation of the procedure for exercising this right must be compatible with the Constitution, in particular to embody its fundamental values.

Clarifying the purpose of such a legislative restriction on the exercise of this person's right, the Constitutional Court sees its legitimate content in the regulation of

one-time cash assistance in the increased size at change of group of disability, increase in percent of disability, in prevention of abuses of the persons applying for its reception.

Determining the legitimacy of the purpose of the restriction established by law, the Constitutional Court came to the conclusion that the means chosen by the legislator to achieve it (a time limit of two years), although it is rationally related to it, however, it cannot be considered relevant to the achievement of the objective, as it does not confirm that the deterioration of the health of this category of persons caused by injury (contusion, trauma or injury) during service in the Armed Forces cannot occur after the expiration of the established term. At the same time, the Constitutional Court came to the following conclusion: if there is a restriction of the right of servicemen to social protection in case of state intervention by adopting a normative act, the public authority that adopted such a normative act is responsible for justifying such a restriction.

The imposition of such a legislative restriction is unjustified also given that the legislator had the opportunity to choose a means to achieve the same goal, which would be less burdensome to affect the exercise of the rights of servicemen to social protection. The analysis of the Law shows that the cases of omission of such a term for exceptional reasons, recognition by the relevant authorities of the reasons for its omission in the presence of objectively insurmountable circumstances related to real significant obstacles or difficulties for timely action and confirmed appropriate evidence. Based on the above, the Constitutional Court concluded that the restrictions on the right to one-time cash assistance established by the disputed provisions of the Law do not meet the requirements of proportionality.

Taking into account the functional purpose of the Armed Forces established by the Constitution, in the conditions of the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, legislative regulation of the procedure for exercising the right to social protection guaranteed by Article 46.1 of the Constitution, should be carried out in a systematic relationship with the requirements for enhanced social protection of servicemen within the meaning of Article 17.5 of the Basic Law. Soldiers and other citizens involved in the performance of state defense duties perform the duty to defend the Motherland in the Armed Forces and other military formations not for the purpose of obtaining special statuses, including privileges, benefits or compensations. At the same time, the provision of Article 17.5 of the Constitution clearly imposes on the state a constitutional obligation to create a system of enhanced social support for servicemen and members of their families, which applies not only to special pensions and benefits, but also support in health care, education and as well as the provision of housing and special support measures during their transition to civilian life. The fulfilment by the state of the constitutional obligation to ensure enhanced social protection of servicemen, conscripts or reservists is designed not only to ensure social protection of each of them individually, but also to promote the fulfilment of Ukrainian citizens' duty to protect the Motherland — Ukraine, its sovereignty, independence and territorial integrity. Considering that the settlement of relevant issues is the discretion of the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers and other public authorities within their constitutional powers, the Con-

stitutional Court also emphasises that measures in the field of national defense must be timely, consistent and comprehensive, as their effective implementation depends on the state of Ukraine's defense capabilities.

Under martial law, the state is obliged to mobilise all available resources to strengthen its defense capabilities and repel the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Therefore, the comprehensive support of the Armed Forces is one of the means of expanding the state's defense capabilities.

Therefore, the restrictions imposed by the disputed provisions of the Law on the payment of one-time cash assistance in the event of a higher disability group (or a higher percentage of disability) for only two years are unjustified and such that disproportionately restricting the right to enhanced social protection of servicemen, guaranteed by Article 46.1 of the Constitution in conjunction with Article 17.5.

Therefore, the disputed provisions of the Law, which limit the payment of one-time cash assistance in the event of a higher disability group (or a higher percentage of disability) for only two years, are inconsistent with fundamental constitutional values, in particular such as the principle of respect for the protection of human rights, the rule of law in terms of proportionality and requirements for social protection of servicemen (Articles 3, 8, 17, 46 of the Constitution).

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to declare paragraph 4 of Article 16³ of the Law «On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families» of 20 December 1991 as such that does not comply with the Constitution of Ukraine (is unconstitutional). It shall lose its effect from the day of delivering this Decision by the Constitutional Court.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 7-rp/2004 of March 17, 2004;
- No. 1-rp/2005 of March 17, 2005;
- No. 8-rp/2005 of October 11, 2005;
- No. 9-rp/2009 of April 28, 2009;
- No. 20-rp/2011 of December 26, 2011;
- No. 2-rp/2016 of June 1, 2016;
- No. 7-rp/2016 of December 20, 2016;
- No. 5-r/2018 of May 22, 2018;
- No. 9-r/2018 of November 7, 2018;
- No. 12-r /2018 of December 18, 2018;
- No. 6-r/2019 of June 20, 2019.

ОКРЕМА ДУМКА (ЗБІЖНА)

**судді Конституційного Суду України Лемака В. В.
стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)
у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний
і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»
(справа про посиленій соціальний захист військовослужбовців)**

Підтримуючи Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посиленій соціальний захист військовослужбовців) (далі — Рішення), я вирішив підготувати окрему (збіжну) думку з кількох мотивів, і найважливішими з них є навіть не додаткові міркування, що не стали частиною Рішення, а потреба зафіксувати бачення того, якою має бути правозастосовна практика з цього питання і, головне, якою є роль судів в умовах війни, власне, якою є роль конституційного судочинства в період, коли нація перебуває в смертельній небезпеці через збройну агресію проти неї, нації, яка бореться за незалежність і територіальну цілісність своєї держави. Я не політик, я суддя і громадянин, а тому почну з найбільш важливого.

Рішення, як і сотні інших рішень судів системи судоустрою України, писалося й обговорювалося в останні тижні, під звуки сирен повітряних тривог у ситуації безперервних загроз ракетних і бомбових ударів з боку Російської Федерації (далі — Росія).

У цих умовах хочу передусім звернутися до колег, суддів конституційних і верховних судів демократичних держав із закликком: всіма можливими способами апелюйте до власних урядів щодо більш активної підтримки України, Українського народу в його боротьбі з російською агресією. Більше санкцій проти держави-агресора, більше допомоги Україні. Зробіть це, оскільки йде боротьба не тільки за Україну, але й за ті цінності, які є спільними для всіх нас. Людська гідність, влада народу, його право вільно обирати свою долю, життя і свобода кожної окремої людини — те, що в останні століття називають конституційними цінностями — все це під ударом брутальних загарбників. Це не прості слова. Українці не з книжок, а на власному досвіді переконалися — там, де конституційний порядок через окупацію російськими загарбниками зруйновано хоча би на один-два тижні, і в XXI столітті може

запанувати середньовічна сваволя у вигляді масових убивств, насилля і пограбування цивільного населення, в тому числі жінок і дітей.

I. Роль судів і конституційного судочинства в умовах війни

Конституційний Суд України (далі — Конституційний Суд, Суд) на прикладі цієї справи в умовах війни, що триває, багато в чому відповів на запитання про роль конституційного судочинства в особливий період виходячи з того, що **Конституція України і під час війни залишається вищим наказом і для нації, що воює, і для кожного громадянина. Суд виявив усвідомлення того, що ніщо в принципах і нормах Конституції України не може бути прочитане і витлумачене як таке, що становить перешкоди для ведення державою і народом оборонної війни, більш того — для ведення успішної війни проти ворога.** Це є головною позицією у Рішенні.

1. Отже, яка роль судів у цей час? Я переконаний, що сама по собі ця роль нічим не відрізняється від тієї, що була в мирні часи. Завдання судів є конституційно чітким — здійснювати правосуддя справедливо, незалежно та неупереджено.

Слід розуміти також, що останніми роками **саме Конституційний Суд своїми рішеннями заблокував здійснення в Україні всіх основних наративів, які просувалися і були озвучені у державі-агресорі перед початком розпочатої повномасштабної війни проти України.** Йдеться про два рішення щодо російської анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, два рішення про українську мову, декомунізацію суспільства, заборону пропаганди держави-агресора через кінематографію, висновок про закріплення на рівні Конституції України євроатлантичного курсу України, послідовну підтримку соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України. Цими та іншими рішеннями **Суд захистив і зміцнив ядро конституційного порядку, його суверенний характер, зокрема і його спроможності до самозахисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.**

2. В особливий період важливим є врахування контексту тих умов українського правопорядку, в яких працює Суд і які пов'язані з його оцінками конституційності актів, спрямованих на протидію зовнішній агресії — ситуації, яка вперше постала після 20 лютого 2014 року і яка сьогодні має зовсім інші масштаби, невідомі конституційним та верховним судам континентальної Європи після 1945 року. Водночас конституційне право воєнного часу в Україні формується не на пустому місці. На сьогодні перед нами арсенал підходів, напрацьованих найбільш авторитетними судовими органами, які здійснюють функції конституційного судочинства у тих державах, які мають досвід функціонування судів у воєнний час (чи час «війни з тероризмом»). Цей досвід для нас цінний передусім тим, що у Сполучених Штатах Америки, Державі Ізраїль, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії чи у Федеративній Республіці Німеччина **було досягнуто успіху не тільки у воєнних і антитерористичних кампаніях, а й також тим, що в найскладніші часи було збережено**

відданість верховенству права, незалежності судів, захисту прав і свобод людини (особливо відзначу міркування й позиції з цих питань багаторічного голови Верховного Суду Ізраїлю Аарона Барака).

Суд у Рішенні побачив «конституційне питання» у справі, не відриваючи його від реальності, що полягає у агресивній війні, яку розпочала Росія проти України. Сьогодні йдеться про той період життя суспільства і держави, який у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року називається у пункті 1 статті 15 «час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації».

У зв'язку з цим Суд чітко визначив:

«Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої 20 лютого 2014 року, частина території України (Автономна Республіка Крим і місто Севастополь) є анексованою, деякі райони Донецької та Луганської областей є тимчасово окупованими. Починаючи з 24 лютого 2022 року збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру. Головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу» (абзац перший підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення).

Суд виявив розуміння реалій, які створюють не тільки загальний контекст здійснення ним повноважень (і розгляду цієї конкретної справи), а й усвідомлення системи координат конституційного порядку в цей особливий період, саме через яку й необхідно давати оцінку юридичному регулюванню з боку органів публічної влади.

3. Під час війни **неприпустимим є різке протиставлення публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи.** Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що таке публічний інтерес (наприклад, оборона, національна безпека), в якому акумулюються індивідуальні права і свободи людини. Наприклад, обмеження пересування громадян (комендантська година, блокпости) чи навіть вилучення для потреб оборони майна громадян спрямовані на захист найбільш засадничих прав і свобод людини — права на життя, їх гідності і свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога). Такий підхід підтверджується не тільки теоретично, а й суворими реаліями оборонної війни в Україні.

Слід розуміти, що **усі гарантії індивідуальних прав і свобод людини спираються на конституційний порядок України і ефективно діють там, де цей конституційний порядок реально функціонує, а його зовнішні межі під час військових дій захищені Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями України.** З іншого боку, наголошую — там, де частина території України перебуває в тимчасовій окупації, індивідуальні права і свободи людини атаковані окупантом найбільш брутально. В окупованому місті Херсон одне з мирних зібрань громадян України було розігнано російськими загарбниками мінометним обстрілом, усім відомі тяжкі злочини про-

ти мирного населення (увесь спектр міжнародних злочинів — воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності), в тому числі масові вбивства беззбройних людей (міста Буча, Бородянка, Ірпінь на Київщині), які були вчинені протягом декількох тижнів російської окупації.

4. Виходячи з наведеного у Рішенні у справі про посилений соціальний захист військовослужбовців, як це має бути і в інших справах у період війни, Суд **шукав баланс** між конституційною цінністю оборони (пов'язавши статус військовослужбовця зі станом обороноздатності), яка є суспільним (публічним) інтересом, в якому акумулюються індивідуальні права кожного, з одного боку, та метою законодавчого впорядкування одного з видів допомоги для військовослужбовців, з іншого боку.

Шукати баланс конституційних цінностей не означає, що знахідка буде «посередині», навпаки, Суд через їх зважування може надати перевагу одній із них. У цій справі Суд зазначив, що **«конституційний обов'язок держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців (статті 17, 46 Конституції України) є значущішим ніж будь-які цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками»** (абзац перший підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини Рішення).

5. Одним із важливих моментів для здійснення конституційного судочинства є адекватна оцінка Судом заходів публічної влади (законодавця, уряду, спеціальних органів), які вживаються нею у воєнний час і які є необхідними для ведення успішної війни. Ці заходи є справді необхідними, інколи вони здаються незвичними і надто сміливими для мирного періоду. Засіб «єдині новини», більш глибоке та інтенсивне втручання до приватного життя громадян чи їх права на об'єднання — ці заходи, безумовно, викликані суспільним інтересом оборони держави. Варто нагадати, що, хоча ситуація є більш загрозливою, Українська держава не вдалася до заходів, які, зокрема, вживали Сполучені Штати Америки після нападу на Перл-Харбор у 1941 році (наприклад, примусове переселення окремих груп громадян через неможливість індивідуальної перевірки їх лояльності) або навіть Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії в період активної фази протидії тероризму.

Однак обмежувальних заходів все ж немало, доцільність їх вжиття визначається іншими гілками державної влади, а питання полягає в тому, наскільки вони є сумісними з Конституцією України. В цьому аспекті варто наголосити й на тому, що **потреби оборони не можуть спричиняти свавілля цивільних чи воєнних властей. Навпаки, заслуговують на підтримку зусилля і законодавця, і глави держави, і уряду в умовах воєнного стану постійно публічно мотивувати свої рішення нормами Конституції України.**

З цього приводу Суд у Рішенні наголосив:

«Підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей Украї-

ни. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є „найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу“ (частини на перша статті 17 Основного Закону України).

В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави» (абзаци перший, другий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення).

Отже, навіть у Рішенні під час війни Суд акцентував, що «в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» (абзац другий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини). Наведене, навіть під час воєнного стану, не означає будь-яких дій держави, навпаки — обов'язок мобілізувати всі доступні їй ресурси чітко обумовлений цілями — посиленням обороноздатності держави та відсіччю збройної агресії Росії проти України. Іншими словами — за межами воєнного стану та у зв'язку з досягненням інших суспільних цілей розсуд держави є істотно вужчим.

6. Особливої специфіки під час війни набуває методика судового конституційного контролю щодо актів (рішень) органів публічної влади під час воєнного стану, зокрема й тих, якими здійснюється захист держави від збройної агресії Росії. Перед тим, як висловлю свої міркування з цього приводу, **хочу наголосити — жоден акт і жодне рішення й під час війни не перебуває за межами судового контролю, а отже — за межами верховенства права.** Іншими словами, не стоїть питання наявності судового контролю, стоїть питання тільки особливостей самого судового контролю. Отже, декілька міркувань.

По-перше, у період війни, як це не парадоксально, важливо розуміти, «що ми захищаємо» і «чим ми відрізняємося від ворога». Навіть коли держава-агресор грубо порушує власну конституцію і міжнародні зобов'язання, здобуваючи через це нічим не обмежену й тому абсолютно свавільну владу в ухваленні рішень та вчиненні злочинів на території України, навіть у цей період Україна, її органи державної влади та посадові особи не можуть собі дозволити подібних дій та рішень. Для конституційної демократичної держави, якою є Україна, немислимим є вживання методів, які застосовуються Росією до українців. Це дає моральну перевагу українському конституційному ладу, всім нам і найперше — українському воїну, який на передовій усвідомлює, що він захищає не «розширення імперії» і не окремих вождів, він захищає створену українцями державу, яка поважає верховенство права і гідність кожної людини.

У зв'язку з цим важливо, що Суд не може оцінювати явно несумісну з вимогами Конституції України практику як «конституційну» лише з урахуванням періоду війни. Іншими словами, війна, воєнний стан — це істотно для контексту, однак вони не виступають єдиним аргументом в обґрунтуванні судового рішення (хоча і мають ключове значення).

По-друге, судді Суду є громадянами країни, яка перебуває в стані оборонної війни. Це означає, що своєю присягою, яка не містить винятків для воєнного

періоду, вони покликані неперервно здійснювати свої повноваження і в ці часи так само незалежно і неупереджено, розуміючи, що, **захищаючи конституційні методи і засоби протидії ворогу, вони зміцнюють державу, її обороноздатність і національну безпеку, сприяють ефективному веденню Україною оборонної війни.**

По-третє, важливо розуміти, що особливий період загострює проблеми, головна з яких — напруженість між двома конституційними цінностями: з одного боку, йдеться про прагнення народу України і сформованих ним органів державної влади задіяти для протидії агресії усі доступні й ефективні засоби, а з другого боку, — про потребу в конституційному захисті прав і свобод кожної людини (йдеться і про військовополонених Росії, зважаючи не тільки на потребу їх використання під час обміну військовополоненими). Знайти такі формули законодавчого регулювання та їх виконання, які подолали б цю напруженість — конституційний обов'язок Верховної Ради України, Президента України і Уряду України. Однак рішення і в цій сфері безумовно підлягають обґрунтуванню цими органами публічної влади.

Так само важливо розуміти участь Суду та його відповідальність за захист конституційного порядку загалом від зовнішньої збройної агресії (першість у цій місії мають інші органи публічної влади, Збройні Сили України) і відповідальність за контроль за тими конкретними методами і засобами, які вживаються проти ворога. **В оцінці таких методів і способів під час війни Конституційний Суд, як і інші суди, безумовно має виявляти обачність і «судову стриманість» подібно до того, як це робили в подібні періоди часу суди інших демократичних держав.**

По-четверте, більш глибоке і більш інтенсивне втручання до захисної сфери особи під час війни може бути передбачене законом, суть в іншому — за цими втручаннями і обмеженнями, як уже було зазначено, зберігається судовий контроль, в тому числі судовий конституційний контроль.

Попередньо варто зауважити, що немає іншої методики судового конституційного контролю за обмеженням прав і свобод людини для особливого періоду, який би відрізнявся від методики такого контролю в мирні часи. Загальні методики є одними, однак особливий період життя держави не може не впливати на окремі аспекти його здійснення.

Перше. Обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму — воєнного стану — підстави для його виправдання є іншими, ніж у мирний час. Проблема оцінки таких обмежень за традиційними схемами тесту пропорційності пов'язана, окрім іншого, з тим, що у воєнні часи публічна влада з метою здійснення оборони держави може надавати перевагу аргументам, які обумовлюють посилення обороноздатності (потреби оборони), а не іншим аргументам, які, наприклад, акцентують на індивідуальних правах. Більшість конституційних прав можуть бути обмеженими — так впливає прямо з Конституції України. Однак не всі. У частині другій статті 64 Конституції України називається більш як півтора десятка статей Конституції України, якими передбачені права і свободи людини і громадянина, що не можуть бути обмеженими у період воєнного стану.

Однак правдою є і те, що не тільки загалом Конституція України, а й конституційні права не є «суїцидальним пактом», який би допомагав зруйнувати нашу державу, не надавши механізмів і можливостей для її ефективного захисту під час збройної агресії, саме ту державу, яка й несе головний обов'язок у захисті прав людини. У кожному випадку судовий контроль спрямований на перевірку виправданості втручання до прав людини. Згадайте «*Korematsu v. United States*» (1944) чи низку рішень Верховного Суду Ізраїлю останніх десятиліть стосовно права на шлюб ізраїльських арабів (наприклад, «*Adalah Legal Center for Arab Minority Rights in Israel v. Minister of Interior*» (2006).

Друге. У кожному випадку суди (не тільки Конституційний Суд) повинні оцінювати втручання держави до прав і свобод людини не тільки за тим же алгоритмом тесту на пропорційність (належна мета, адекватний засіб, засіб найменш інтенсивний з можливих — з урахуванням раціонального зв'язку кожного елемента зі станом нації, яка захищає своє існування), але й також через субтест пропорційності у вузькому розумінні (*sensu stricto*), коли зважуванню підлягають фундаментальні конституційні цінності, які досягаються (одна з яких — оборона держави, а значить і захист конституційного порядку загалом), із цінностями, які захищають індивідуальні права і свободи людини.

II. Уточнення правозастосовної практики стосовно «кейсу»

Конституційний Суд визнав неконституційними оспорювані приписи Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ зі змінами (далі — Закон) повністю у тому обсязі, який окреслив заявник у конституційній скарзі. При цьому Суд відмовився від підходу, за яким гіпотетично існувала можливість «вирізки» окремих слів з тексту оспорюваних приписів Закону, що би істотно модифікувало (спотворювало) викладену в них законодавчу норму (інколи, як і в цьому випадку, призвело би до протилежного змісту норми). У такий спосіб Суд виявив повагу до законодавця з його конституційними повноваженнями врегулювати поведінку, обмежившись роллю так званого «негативного законодавця».

Такий підхід впливав, окрім наведеного, з урахування Судом того, що законодавча матерія змісту Закону загалом (його інші приписи) дозволяє відповідним суб'єктам (військовослужбовцям) реалізувати встановлене Законом право на одноразову грошову допомогу, а уповноваженим органам публічної влади виконати відповідні обов'язки — навіть за умови відсутності додаткового законодавчого регулювання.

Однак при цьому висловлю декілька міркувань про потребу в корегуванні правозастосовної практики, пов'язаної з предметом цієї справи.

1. З одного боку, Суд звернув увагу на потребу якісного та сумісного з Конституцією України законодавчого регулювання цього питання після ухвалення Рішення, наголосивши: «Отже, хоч сама наявність установленого приписами статті 16 Закону права на одноразову грошову допомогу та його обсяг залежать від розсуду законодавця, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в разі запровадження Законом одноразової грошової допомоги та фактич-

ного перерахунку її розміру у зв'язку з погіршенням стану здоров'я відповідне законодавче регулювання порядку реалізації цього права має бути сумісним з Конституцією України, зокрема втілювати її засадничі цінності» (абзац третій підпункту 4.2.2 підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

2. Постає питання: чи не виникнуть непереборні проблеми із реалізацією цього права та його гарантуванням правозастосовною практикою у випадку, якщо парламент буде зволікати із запровадженням нового регулювання?

Відповідаю: не виникнуть. Після ухвалення Рішення, яким цілком визнано неконституційним (з одночасною втратою чинності) пункт 4 статті 16³ Закону, навіть якщо законодавець вчасно і комплексно не врегулює цього питання, реалізація відповідного права і правозастосовна практика, як і раніше, повинні спиратися не на деякі (ізолювані) приписи Закону, а на правовий комплекс, в основі якого — Конституція України.

Назву складові елементи цього правового комплексу:

А. Приписи Конституції України, стосовно яких Суд виклав у Рішенні чіткі юридичні позиції, зокрема:

— «Отже, установлені оспорюваними приписами Закону обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років є невинуватими та такими, що непропорційно обмежують право на посиленій соціальний захист військовослужбовців, гарантований частиною першою статті 46 Конституції України у взаємозв'язку з частиною п'ятою її статті 17» (абзац другий підпункту 5.3 пункту 3 мотивувальної частини).

— «Таким чином, оспорювані приписи Закону, якими встановлено обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років, не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип поваги до захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців (статті 3, 8, 17, 46 Конституції України)» (абзац другий підпункту 6.2 пункту 6 мотивувальної частини).

В. Приписи статті 16² Закону, якими, зокрема, передбачено розміри відповідної одноразової грошової допомоги залежно від групи інвалідності, встановленої військовослужбовцеві.

С. Приписи постанови Кабінету Міністрів України, якою визначається порядок призначення і виплати цієї одноразової грошової допомоги, передбаченої в пункті 9 статті 16³ Закону.

Ці три компоненти (конституційні приписи в тому сенсі, як їх витлумачив Конституційний Суд, законодавчі та урядові приписи) слід сприймати не тільки цілісно, а й із врахуванням того, що законодавче й інше регулювання втілює в своєму змісті юридичну позицію Суду у його підсумковому висновку, викладеному в Рішенні, а саме — обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями.

Отже, іншими словами, у разі погіршення стану здоров'я військовослужбовця і встановлення для нього вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) виплата одноразової грошової допомоги здійснюється у більшому розмірі, і при цьому не допускається обмеження для встановлення факту погіршення його здоров'я та здійснення таких виплат у вигляді часового проміжку у два роки.

Одноразовий характер цієї грошової допомоги, який впливає з приписів статей 16–16⁴ Закону, означає, **що в разі виникнення підстав для її виплати в підвищеному розмірі нарахування цієї допомоги відбувається з урахуванням грошової суми, яка вже була виплачена суб'єкту за наслідками первинного встановлення йому групи інвалідності (відсотка втрати працездатності).**

3. З урахуванням презумпції конституційності актів, окресленої, зокрема, в частині другій статті 152 Конституції України, а також природи конституційності як феномену, який охоплює, окрім іншого, розуміння значення і ваги суспільних цінностей, неприпустимим є ретроактивне застосування наслідків Рішення.

4. Як у цьому судовому кейсі, в умовах війни, що триває, співробітництво й ефективна взаємодія гілок влади важлива не тільки для підтримки військово-службовців (відтак — для зміцнення обороноздатності держави), а й для досягнення головних цілей нашої оборонної війни — захисту незалежності держави та її територіальної цілісності.

Суддя
Конституційного Суду України

В. ЛЕМАК

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
Конституційного Суду України
Другий сенат

у справі за конституційною скаргою
Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності
Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої,
частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального
кодексу України

м. Київ
6 квітня 2022 року
№ 2-р(II)/2022

Справа № 3-9/2019(206/19)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання, доповідач),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Головатого С. П. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, що їх висловили заступник Міністра юстиції України Смачило І. В.; науковці Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України — старший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права, кандидат юридичних наук Гетманцев М. О., Київського національного університету імені Тараса Шевченка — професор кафедри правосуддя юридичного факультету, доктор юридичних наук Притика Ю. Д., Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент Рожнов О. В., доцент кафедри ци-

вільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент Сакара Н. Ю., Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова — професор кафедри цивільного права та процесу Бондаренко-Зелінська Н.Л., Ужгородського національного університету — декан юридичного факультету, доктор юридичних наук, професор Лазур Я. В., доцент кафедри господарського права, кандидат юридичних наук Рошканюк В. М.; директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету — доктор юридичних наук, професор Савчин М. В.; Національний радник з юридичних питань Координатора проектів ОБСЄ в Україні, кандидат юридичних наук Водянніков О. Ю., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. До Конституційного Суду України звернулася Марго Поліна Олександрівна з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Згідно з пунктом 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу заява про скасування рішення третейського суду подається протягом дев'яноста днів «стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, — з дня прийняття рішення третейським судом».

Відповідно до частини сьомої статті 454 Кодексу «заява, подана після закінчення строку, встановленого частинами п'ятою або шостою цієї статті, повертається».

Автор клопотання стверджує, що пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 Кодексу не відповідають частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 55, частині першій статті 64, пунктам 1, 3, 8 частини другої статті 129 Конституції України.

1.1. Публічне акціонерне товариство «Укрсоцбанк» (далі — Банк) 15 лютого 2008 року уклало з Марго П. О. договір поруки, за яким вона взяла на себе зобов'язання перед Банком солідарно відповідати за виконання Жавжаровим Р. С. кредитних зобов'язань за договором кредиту № 334/08/8-К від 15 лютого 2008 року.

Постійно діючий Третейський суд при Асоціації українських банків (далі — Третейський суд) 5 травня 2015 року ухвалив рішення про стягнення з Марго П. О., Жавжарова Р. С. на користь Банку заборгованості за договором кредиту № 334/08/8-К від 15 лютого 2008 року в розмірі 495 106 грн 29 коп. та третейського збору в сумі 5 351 грн 06 коп. Рішення Третейського суду після ухвалення було надіслано відповідачам рекомендованими листами на адресу, зазначену в договорі, про що свідчать матеріали третейської справи Марго П. О., Жавжарова Р. С., надані Третейським судом на вимогу Конституційного Суду України.

Дніпровський районний суд міста Києва 7 серпня 2015 року задовольнив заяву Банку про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення Третейського суду від 5 травня 2015 року.

Марго П. О. 3 липня 2018 року звернулася до Апеляційного суду міста Києва як до суду першої інстанції із заявою про поновлення строку подання заяви про скасування рішення третейського суду та скасування рішення Третейського суду від 5 травня 2015 року на підставі пунктів 1, 2 частини другої статті 458 Кодексу, за якими рішен-

ня третейського суду може бути скасовано, якщо справа, в якій ухвалено рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону (пункт 1); рішення третейського суду ухвалено в спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішено питання, які виходять за межі третейської угоди (пункт 2). У заяві Марго П. О., зокрема, зазначила, що про рішення Третейського суду від 5 травня 2015 року їй стало відомо 15 червня 2018 року, тобто з дня отримання вимоги державного виконавця Шевченківського відділу державної виконавчої служби міста Запоріжжя з'явитися для вирішення питання про виконання рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 7 серпня 2015 року.

Апеляційний суд міста Києва ухвалою від 20 липня 2018 року повернув Марго П. О. заяву у зв'язку із закінченням строку на подання заяви про скасування рішення третейського суду, установленого частиною п'ятою статті 454 Кодексу.

Верховний Суд постановою від 11 жовтня 2018 року апеляційну скаргу Марго П. О. залишив без задоволення, зазначивши, що «заява Марго П. О. подана після закінчення строку, передбаченого пунктом 1 частини п'ятої статті 454 ЦПК України <...>. Цей встановлений процесуальним законом строк є присічним, можливість його поновлення нормами ЦПК України не передбачена».

1.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджує, що внаслідок застосування судом пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Кодексу порушено його право на доступ до суду, гарантоване статтею 55 Конституції України.

На думку Марго П. О., оспорювані приписи Кодексу «фактично виключають цілу категорію обов'язкових до виконання рішень з-під судового контролю, унеможливають їх перегляд з метою виправлення явної судової помилки або наслідків зловживання правом».

У конституційній скарзі зазначено, що «майже для всіх випадків оскарження (перегляду) судових рішень ЦПК передбачає можливість поновлення строку на таке оскарження <...> строк оскарження певного судового рішення учасником справи, який не був присутнім при проголошенні такого рішення, обчислюється з дня отримання учасником справи відомостей про таке рішення».

Марго П. О. вважає, що Кодекс у редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, на відміну від редакції Кодексу, що діяла до набрання чинності цим законом, не містить можливості поновлення судом строку для подання заяви про скасування рішення третейського суду, що свідчить про звуження змісту та обсягу права на судовий захист, а отже, про порушення частини третьої статті 22 Конституції України.

2. Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

Однією із загальних засад українського конституційного ладу є гарантія звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (друге речення частини третьої статті 8 Конституції України).

Право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина гарантовано приписом частини першої статті 55 Конституції України.

«Утвердження правової держави відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, частини першої статті 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні ефективного механізму такого захисту» (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019).

Конституційний Суд України констатував, що «частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод» (пункт 1 резолютивної частини Рішення від 25 грудня 1997 року № 9-зп); «судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України»; «Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України» (абзац п'ятнадцятий пункту 3, абзац третій пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002).

Отже, приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист. У контексті розгляду конституційної скарги Марго П. О. встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оскарження рішення третейського суду має бути забезпечено за допомогою ефективного судового контролю.

2.1. Гарантуючи судовий захист із боку держави, Конституція України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (частина шоста статті 55).

Одним із способів реалізації права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань у сфері цивільних та господарських правовідносин є звернення до третейського суду (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 лютого 2004 року № 3-рп/2004).

Відповідно до Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701-IV зі змінами (далі — Закон № 1701-IV) третейський суд — це недержавний незалежний орган, що його утворюють за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому Законом № 1701-IV, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (абзац другий частини першої статті 2).

Свого часу Конституційний Суд України, розглядаючи справу про завдання третейського суду, зазначив, що «третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин — це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту <...> є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного частиною п'ятою статті 55 Конституції України» [стаття 55 у редакції до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII] (абзац п'ятих пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008). Конституційний Суд України констатував, що «третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин.

<...> З аналізу положень Закону випливає, що третейські суди є недержавними незалежними органами захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб у сфері цивільних і господарських правовідносин. Відповідно до статті 7 Закону третейський розгляд здійснюють постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору.

Таким чином, третейські суди не здійснюють правосуддя, їх рішення не є актами правосуддя, а самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції» (абзаци восьмий, десятий, одинадцятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008).

Відповідно до частини другої статті 1 Закону № 1701-IV до третейського суду за угодою сторін може бути передано будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, установлених законом. Вичерпний перелік винятків містить стаття 6 Закону № 1701-IV. За змістом частини другої статті 51 Закону № 1701-IV оскарження рішення третейського суду перебуває поза межами третейського розгляду та належить до юрисдикції судів.

Із статті 125 Конституції України випливає, що третейські суди не належать до системи судоустрою, відповідно рішення третейського суду не є актом правосуддя.

Отже, третейські суди не є державними органами, їх не віднесено до системи судоустрою, вони не здійснюють правосуддя. Звернення до третейських судів щодо розгляду та розв'язання юридичних спорів, що належать до їхньої компетенції, яке ґрунтується на вільному волевиявленні сторін спору, є одним зі способів здійснення гарантованого частиною шостою статті 55 Конституції України права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

2.2. В аспекті розгляду конституційної скарги Марго П. О. Конституційний Суд України зазначає, що право на судовий захист гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України та охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість реалізації цього права без обмежень чи перепон, зокрема гарантує особі право оскаржити в суді рішення третейського суду.

Можливість реалізації права на судовий захист забезпечено, зокрема, частиною першою статті 454 Кодексу, відповідно до якої «сторони, треті особи, а також особи, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право звернутися до суду із заявою про скасування рішення третейського суду». Термін, протягом якого сторона, третя особа у справі, що її розглянув третейський суд, має право подати заяву про скасування рішення третейського суду, становить дев'яносто днів із дня ухвалення рішення третейським судом (пункт 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу).

Особа, яка звертається до суду із заявою про скасування рішення третейського суду в порядку, установленому розділом VIII «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів» Кодексу, має вказати, зокрема, підставу для оскарження (оспорювання) і скасування рішення третейського суду (пункт 7 частини другої статті 455 Кодексу).

Виключний перелік підстав для скасування рішення третейського суду визначено в частині другій статті 458 Кодексу, а саме:

1) справа, в якій ухвалено рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

2) рішення третейського суду ухвалено в спорі, не зазначеному в третейській угоді, або цим рішенням розв'язано питання, які виходять за межі третейської угоди; якщо рішенням третейського суду розв'язано питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

3) третейську угоду суд визнав недійсною;

4) склад третейського суду, що ухвалив рішення, не відповідав вимогам закону;

5) третейський суд розв'язав питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі.

Із наведеного випливає, що особа у разі розв'язання третейським судом питання про її права та обов'язки має право звернутися до суду із заявою про скасування рішення третейського суду і в такий спосіб реалізувати своє право на судовий захист.

2.2.1. Здійснюючи перевірку того, чи існують обмеження щодо реалізації особою права на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України, внаслідок застосування судами цивільної юрисдикції частини сьомої статті 454 Кодексу, відповідно до якої суд повертає заяву, подану після закінчення строку, установленого частиною п'ятою цієї статті Кодексу, Конституційний Суд України зазначає таке.

Зміст права на судовий захист, установленого частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати, серед іншого, з урахуванням змісту права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) та витлумаченого Європейським судом із прав людини.

У рішенні у справі *Delcourt v. Belgium* Європейський суд із прав людини зазначив, що «в демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції право на чинення справедливого правосуддя посідає настільки значне місце, що звужувальне тлума-

чення пункту 1 статті 6 (ст. 6-1) не відповідало б меті та призначенню цього припису» [рішення від 17 січня 1970 року (заява № 2689/65), § 25].

Європейський суд із прав людини констатував, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, а також що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд“ з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин [акт], що становить втручання в її права» [рішення у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94), § 36].

Водночас Європейський суд із прав людини наголосив, що право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним, воно за своїм змістом може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення; однак такі обмеження не можуть обмежувати реалізацію цього права в такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження мають відповідати легітимній меті, має бути розумний ступінь домірності між використаними засобами й поставленими цілями [рішення у справі *Мушта проти України* від 18 листопада 2010 року (заява № 8863/06), § 37].

2.2.1.1. Згідно із Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII (далі — Закон № 2147-VIII) Кодекс викладено в новій редакції.

Аналіз змісту пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232), ухваленого як Закон № 2147-VIII, свідчить про те, що суб'єкт права законодавчої ініціативи обґрунтував потребу ухвалення зазначеного законопроекту, зокрема, так: «На недосконалість судового захисту в Україні неодноразово вказував у своїх рішеннях щодо України Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність <...> обмеження права доступу до суду <...> тощо». У пояснювальній записці також зазначено, що «прийняття законопроекту „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ сприятиме подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні, зокрема: <...> недосконалість, а подекуди — відсутність ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду <...>. Правила Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в законопроекті максимально гармонізовано, а в частині загальних положень, вживаної термінології — уніфіковано з метою забезпечення єдності правозастосовчої практики».

Отже, Закон № 2147-VIII, відповідно до якого Кодекс викладено в новій редакції, ухвалено, зокрема, з метою підвищення ефективності судового захисту в Украї-

ні, у тому числі шляхом усунення законодавчих недоліків, які призводять до обмеження права на доступ до суду.

2.2.1.2. Порівняльний аналіз юридичного регулювання питання порядку та строків звернення до суду із заявою про скасування рішення третейського суду в порядку цивільного судочинства свідчить про таке.

У частині другій статті 389¹ Кодексу в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII було встановлено: «Заява про скасування рішення третейського суду подається до суду за місцем розгляду справи третейським судом сторонами, третіми особами протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом, а особами, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, — протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття рішення третейським судом». Порівняльний аналіз змісту частини другої статті 389¹ Кодексу в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII та частини сьомої статті 454 Кодексу свідчить про те, що в частині визначення строку, протягом якого особа могла звернутися до суду із заявою про скасування рішення третейського суду, норма залишилась незмінною.

Частина третя статті 389¹ Кодексу в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII містила таке формулювання: «Заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною другою цієї статті, залишається без розгляду, якщо суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала».

Відповідно до оспорюваних приписів Кодексу заяву про скасування рішення третейського суду подають протягом дев'яноста днів: сторона, третя особа у справі, розглянутій третейським судом, — з дня ухвалення рішення третейським судом (пункт 1 частини п'ятої статті 454), заяву, подану після закінчення строку, встановленого частинами п'ятою або шостою цієї статті, суд повертає (частина сьома статті 454).

Наведене свідчить, що законодавець, ухваливши Закон № 2147-VIII, відповідно до якого Кодекс викладено в новій редакції, позбавив осіб, які є сторонами, третіми особами у справі, розглянутій третейським судом, гарантії розгляду судом питання про поновлення строку на подання до суду заяви про скасування рішення третейського суду, у разі якщо її подано після закінчення встановленого Кодексом строку, тоді як за приписами Кодексу в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII вони мали таку гарантію.

2.2.1.3. Досліджуючи питання ймовірного обмеження права осіб, які є суб'єктами звернення до суду відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу, на судовий захист (доступ до суду) в тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України, Конституційний Суд України керується, зокрема, Рішенням від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, у якому сформульовано таку юридичну позицію:

«Оскільки стаття 22 міститься у розділі II „Права, свободи та обов'язки людини і громадянина“ Конституції України і в ній сформульовано загальну вимогу щодо законодавчого регулювання існуючих прав і свобод, то положення частини третьої цієї статті необхідно інтерпретувати у взаємозв'язку з положеннями частин

першої, другої статті 22, частини першої статті 64, частини першої статті 157 Основного Закону України та розуміти як такі, що поширюються на всі існуючі права і свободи людини, гарантовані Конституцією України.

Звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини є їх обмеженням. Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що встановлюють обмеження, відповідно до таких критеріїв: „обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права“ (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод. Але, визначаючи їх, законодавець може лише розширювати, а не звужувати, зміст конституційних прав і свобод та встановлювати механізми їх здійснення.

Отже, положення частини третьої статті 22 Конституції України потрібно розуміти так, що при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини, якщо таке звуження призводить до порушення їх сутності» (абзаци сьомий — десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що, ухваливши Закон № 2147-VIII, згідно з яким Кодекс викладено в новій редакції, законодавець знизив рівень доступу до суду осіб, які є суб'єктами звернення до суду відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу, чим обмежив їхнє право на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України. У такий спосіб порушено заборону звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів, установлену в частині третій статті 22 Конституції України, чим знівельовано можливість ефективної реалізації права на судовий захист та дієвість механізму судового контролю за рішенням третейського суду.

3. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

Згідно з частинами першою, другою статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією,

законами чи міжнародними договорами України (частина перша статті 26 Конституції України).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає потребу забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод; у правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (абзац п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012).

У Доповіді про правовладдя Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) визначено, що елементами правовладдя є, зокрема, заборона дискримінації та рівність перед приписами права (§ 41), а також зазначено, що «<...> будь-яке невинуватене неоднакове ставлення за приписами права заборонено, і всі особи мають гарантований однаковий і дієвий захист від дискримінації за будь-якою ознакою — на ґрунті раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, власності, за становим походженням або за іншим статусом» (§ 64); «рівність перед приписами права означає, що кожна людина підпорядковується тим самим нормативним актам і одна особа або група осіб не можуть мати особливих юридичних привілеїв» (§ 65) (CDL-AD(2011)003rev).

Венеційська Комісія у тій частині спеціального Дослідження «Мірило правовладдя», яка стосується різноманітних аспектів правовладдя, зазначила, що «законодавство повинне охороняти принцип рівності: воно має трактувати однорідні ситуації однаково, а відмінні ситуації — по-різному та гарантувати рівність щодо будь-якої підстави стосовно потенційної дискримінації» (CDL-AD(2016)007, пункт II.D.3.70).

3.1. Принцип рівності перед законом та недопустимість дискримінації особи є фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у Всесвітній декларації людських прав («Загальна декларація прав людини») 1948 року (статті 1, 2, 7), а також інших міжнародних актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, що їх ратифіковано Україною, зокрема Міжнародному пакту про громадянські й політичні права 1966 року (статті 14, 26), Конвенції (стаття 14), Протоколи № 12 до Конвенції (стаття 1).

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, «щоб виникло питання в рамках статті 14 Конвенції, має існувати відмінність у ставленні до осіб, які перебувають в аналогічних або істотно схожих ситуаціях. Така відмінність у ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного й обґрунтованого виправдання; іншими словами, якщо вона не відповідає правомірній (легітимній) меті або якщо немає обґрунтованих відносин домірності між застосованими засобами та метою, що її переслідується. Державі-учасниці надано певний простір обдумування (*margin of appreciation*) у визначенні своїх дій в оцінюванні того, чи відмінності в інакших схожих ситуаціях виправдовують відмінне ставлення та якою мірою» [рішення у справі *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* від 24 січня 2017 року (заяви № 60367/08, № 961/11), § 64].

Підсумовуючи викладене, Конституційний Суд України зазначає, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає

конечність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У державі, керованій правовладдям, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а додержання загальних принципів рівності громадян перед законом та заборони дискримінації, що їх визначено приписами частин першої, другої статті 24 Конституції України, є неодмінним складником реалізації права на судовий захист.

3.2. Ураховуючи, що третейські суди розв'язують спори, які виникають із цивільних та господарських правовідносин (частина друга статті 1 Закону № 1701-IV), Конституційний Суд України вважає, що є потреба дослідити питання порядку і строків оскарження рішення третейського суду та можливість їх поновлення за приписами Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), викладеного в новій редакції згідно із Законом № 2147-VIII.

Згідно зі статтею 122¹ ГПК України в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII «заява про скасування рішення третейського суду подається до апеляційного господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом стороною, третіми особами протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом, а особами, які не брали участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, — протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття рішення третейського суду» (частина друга); «заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною другою цієї статті, залишається без розгляду, якщо господарський суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала» (частина третя).

Відповідно до статті 346 ГПК України «заява про скасування рішення третейського суду подається до апеляційного господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом стороною, третьою особою протягом дев'яноста днів з дня ухвалення рішення третейським судом, а особою, яка не брала участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про її права та (або) обов'язки, — протягом дев'яноста днів з дня, коли вона дізналася або повинна була дізнатися про ухвалення рішення третейського суду» (частина друга); «заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною другою цієї статті, повертається. Суд за клопотанням заявника може поновити пропущений строк на подання заяви про скасування рішення третейського суду, якщо визнає причини його пропуску поважними» (частина третя).

Порівняльний аналіз приписів ГПК України, які регулюють порядок оскарження рішення третейського суду (стаття 346), і приписів ГПК України в редакції до внесення змін Законом № 2147-VIII, які регулювали те саме питання (стаття 122¹), свідчить про те, що законодавець, ухваливши Закон № 2147-VIII, установив можливість поновлення судовим порядком пропущених строків для оскарження рішення третейського суду для сторін (третіх осіб) третейського розгляду щодо розв'язання господарського спору, а отже, забезпечив дієву реалізацію їхнього права на судовий захист.

Аналогічний підхід законодавця простежується в питанні врегулювання порядку й строків подання заяви про визнання та надання дозволу на виконання рі-

шення міжнародного комерційного арбітражу. Так, у частині четвертій статті 475 Кодексу визначено, що «заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною третьою цієї статті, повертається без розгляду. Суд за клопотанням заявника може поновити пропущений строк на подання заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо визнає причини його пропуску поважними». Водночас стаття 454 Кодексу не надає можливості поновити судовим порядком пропущений строк на подання стороною, третьою особою у справі, розглянутій третейським судом, заяви про оскарження судового рішення.

З огляду на те, що за приписами Кодексу немає можливості поновити судовим порядком пропущений строк на подання фізичною особою — стороною, третьою особою у справі, у якій третейський суд розв'язав спір з цивільних правовідносин, заяви про скасування рішення третейського суду, водночас така можливість (поновлення пропущеного строку для оскарження рішення третейського суду) існує для юридичних осіб за приписами ГПК України, є підстави для висновку про відмінність у ставленні законодавця до учасників приватних відносин — фізичних осіб та юридичних осіб приватного права, надання їм різних юридичних можливостей процесуального характеру для реалізації гарантованого цим особам статтею 55 Конституції України однакового за змістом та обсягом права на судовий захист. Наведене є достатнім, щоб висувати невідповідність пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Кодексу у їх взаємозв'язку частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 24 Конституції України.

4. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України враховує, що в Україні у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України введено воєнний стан (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14 березня 2022 року № 133/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України „Про продовження строку дії воєнного стану в Україні“» від 15 березня 2022 року № 2119-ІХ).

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Кодексу, що суперечать Конституції України, на три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

У зв'язку з наведеним Верховна Рада України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022

зі змінами, має привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Кодексу, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

2. Пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

3. Верховній Раді України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами, привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of April 6, 2022 No. 2-r(II)/2022 in the case upon the constitutional complaint of Polina Marho regarding the compliance with the Constitution (constitutionality) of Articles 454.5.1 and 454.7 of the Code of Civil Procedure

Polina Marho appealed to the Constitutional Court to consider the issue of compliance with the Constitution (constitutionality) of paragraph 1 of Article 454.5, Article 454.7

of the Code of Civil Procedure (hereinafter referred to as the Code). According to Article 454.5.1 of the Code, an application for annulment of the decision of the arbitral court shall be filed within ninety days «by a party, a third party in a case considered by the arbitration court — from the date of the decision of the arbitration court». Article 454.7 of the Code stipulates: «an application filed after the expiration of the period established by parts 5 or 6 of this Article shall be returned».

The complainant claims that as a result of the application by the court of Articles 454.5.1, 454.7 of the Code, her right to access to the court, guaranteed by Article 55 of the Constitution, has been violated.

The provisions of Articles 8, 55.1 of the Constitution oblige the State to guarantee, at the legislative level, everyone the possibility of exercising his/her right to judicial protection. The legislator must establish the scope of the right of persons to judicial protection, which would ensure its effective implementation, and the refusal of courts to exercise this opportunity may lead to a violation of the right to judicial protection guaranteed by the Constitution. In the context of the consideration of P. Marho's constitutional complaint, the scope of judicial protection established by the legislator in relation to the appeal against the decision of the arbitration court should be ensured through effective judicial control.

It follows from Article 125 of the Constitution that arbitration courts are not a part of the judicial system, and hence, the decision of the arbitration court is not an act of justice.

Consequently, arbitration courts are not state bodies, they are not included in the system of the judiciary, they do not administer justice. Appeal to the arbitration courts regarding the consideration and resolution of legal disputes within their competence, which is based on the free will of the parties to the dispute, is deemed to be one of the ways to exercise the right of every person, guaranteed by Article 55.6 of the Constitution, to defend his/her rights and freedoms by any means not prohibited by the law against violations and unlawful encroachments.

In terms of consideration of the constitutional complaint filed by P. Marho, the Constitutional Court notes that the right to judicial protection is guaranteed by Article 55.1 of the Constitution and encompasses not only the right to appeal to the court, but also the possibility of exercising this right without restrictions or obstacles, and, in particular, guarantees the person the right to appeal in court the decision of the arbitral tribunal.

By adopting the Law No. 2147-VIII, according to which the Code is set out in the new version, the legislator has deprived persons who are the parties, third parties in the case, considered by the arbitration court, the guarantee of consideration by the court of the issue of renewing the deadline for filing an application to the court in order to cancel the decision of the arbitration court, if it was filed after the expiration of the period established by the Code, while according to the provisions of the Code as amended by the Law No. 2147-VIII, they had such a guarantee.

The Constitutional Court has come to the conclusion that by adopting the Law No. 2147-VIII, according to which the Code is set out in the new version, the legislator reduced the level of access to the court of persons who are entitled to appeal to the court in accordance with Article 454.5.1 of the Code, which has limited their right to judicial protection to the extent guaranteed by Article 55.1 of the Constitution. Accordingly, the prohibition of narrowing the content and the scope of existing rights and freedoms in the adoption of new laws or amendments to the current laws, established in Article 22.3 of the Constitution, was violated. Consequently, this has negated the possibility of effective

exercise of the right to judicial protection and the effectiveness of the mechanism of judicial control over the decision of the arbitration court.

The Constitutional Court acknowledges that the established by the Constitution equality of all people in their rights and freedoms means the integrity of ensuring equal legal opportunities for them, both of material and procedural nature. This is vital for the realisation of the rights and freedoms, which are inherently the same in their content and scope. In a state governed by rule of law, appeal to the court is a universal mechanism for protecting the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities, and adherence to the general principles of equality of citizens before the law and the prohibition of discrimination, which are determined by the provisions of Articles 24.1 and 24.2 of the Constitution, is an indispensable component of the exercise of the right to judicial protection.

Comparative analysis of the provisions of the Code of Commercial Procedure, which regulate the procedure for appealing the decision of the arbitration court (Article 346), and the provisions of the Code of Commercial Procedure as amended by the Law No. 2147-VIII, which regulated the same issue (Article 1221), indicates that the legislator, having adopted the Law No. 2147-VIII, established the possibility of renewing the missed deadlines for appealing the decision of the arbitration court for the parties (third parties) to the dispute in arbitration court, and therefore ensured the effective implementation of their right to judicial protection. A similar approach of the legislator can be traced in the issue of resolving the procedure and terms of filing an application for recognition and granting permission to enforce the decision of international commercial arbitration.

Taking into account the fact that according to the provisions of the Code, it is not possible to renew the missed deadline for submission by an individual party, a third party in a case in which an arbitration court has resolved, a dispute on civil legal relations, an application to cancel the decision of the arbitral tribunal, while such a possibility (renewal of the missed period for appealing the decision of the arbitration court) exists for legal entities under the provisions of the Code of Commercial Procedure, there are grounds for concluding that there is a difference in the legislator's attitude to the participants of private relations — individuals and legal entities of private law, providing them with various legal opportunities of a procedural nature for the implementation of the Constitution guaranteed by these persons of the same content and scope of the right to judicial protection. The mentioned above is sufficient to constitute a non-compliance of Articles 454.5.1, 454.7 of the Code in their interrelationship with Articles 8.1, 24.1, 24.2 of the Constitution.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that in accordance with the disputed Articles 454.5.1, 454.7 of the Code of Civil Procedure it is impossible for a court to renew the deadline for a party, a third party in a case considered by the arbitration court, to set aside the arbitration courts' decision. Referred legislative provisions were found to be inconsistent with the Constitution (unconstitutional). Aforementioned articles shall be deemed invalid after three months from the date of termination or cancellation of martial law, imposed by the Decree of the President «On the introduction of martial law in Ukraine» of February 24, 2022 No. 64/2022 with subsequent amendments.

The Verkhovna Rada within three months from the date of termination or cancellation of martial law, imposed by the Decree of the President «On the introduction of martial law in Ukraine» of February 24, 2022 No. 64/2022 with subsequent amend-

ments shall bring the normative regulation established by paragraph 1 of Article 454.5, Article 454.7 of the Code of Civil Procedure, in accordance with the Constitution and this Decision.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 9-zp of December 25, 1997;
- No. 8-rp/2002 of May 7, 2002;
- No.3-rp/2004 of February 24, 2004;
- No. 9-rp/2012 of April 12, 2012;
- No. 2-rp/2016 of June 1, 2016;
- No. 5-r/2018 of May 22, 2018;
- No. 4-r/2019 of June 13, 2019.

Judgments of the European Court of Human Rights:

- *Delcourt v. Belgium* of January 17, 1970 (application No. 2689/65);
- *Bellet v. France* of December 4, 1995 (application No 23805/94);
- *Mushta v. Ukraine* of November 18, 2010 (application No. 8863/06);
- *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* of January 24, 2017 (applications No. 60367/08, No. 961/11).

Universal Declaration of Human Rights of 1948;

International Covenant on Civil and Political Rights of 1966;

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, Protocol No. 12 to the Convention;

Report of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on the rule of law (CDL-AD(2011)003rev);

Special Study of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) «Rule of Law Checklist» (CDL-AD(2016)007).

ПОСТАНОВА Конституційного Суду України

про припинення дії Меморандуму про співробітництво
між Конституційним Судом України
та Конституційним Судом Республіки Білорусь

м. Київ
2 березня 2022 року
№ 3-п/2022

Конституційний Суд України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Завгородня Ірина Миколаївна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Литвинов Олександр Миколайович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув питання про припинення дії Меморандуму про співробітництво між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь від 22 липня 2008 року.

Заслухавши заступника Голови Конституційного Суду України Головатого С. П. та голову Постійної комісії з питань міжнародних зв'язків Конституційного Суду України суддю Первомайського О. О.,

**Конституційний Суд України
у с т а н о в и в:**

1. Між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь 22 липня 2008 року укладено Меморандум про співробітництво між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь (далі — Мемо-

рандум), у якому, зокрема, визначено прагнення конституційних судів обох держав розвивати співробітництво в галузі конституційного правосуддя з метою подальшого розширення всебічних добросусідських взаємовигідних відносин на підставі принципів взаємної поваги, незалежності, довіри та співробітництва.

2. Російська Федерація, грубо порушуючи загальновизнані принципи міжнародного права, здійснює збройну агресію проти України.

Від 24 лютого 2022 року збройна агресія проти України здійснюється також з території Республіки Білорусь.

Підставою для здійснення збройної агресії проти України з території Республіки Білорусь є рішення, дії та бездіяльність усіх органів державної влади Республіки Білорусь.

Органи державної влади Республіки Білорусь порушують загальновизнані принципи міжнародного права, що встановлені Статутом Організації Об'єднаних Націй 1945 року, Статутом Ради Європи 1949 року, Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року, Заключним актом Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року, та низкою інших актів міжнародного права.

3. Конституційний Суд Республіки Білорусь є однією з інституцій системи органів державної влади Республіки Білорусь, рішення, дії та бездіяльність яких сприяють здійсненню збройної агресії проти України з території Республіки Білорусь. Тому подальше продовження будь-яких відносин між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь не є можливим.

Ураховуючи викладене та керуючись статтею 39 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 30 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

п о с т а н о в и в:

1. Припинити дію Меморандуму про співробітництво між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь від 22 липня 2008 року.

2. Оприлюднити ухвалену Конституційним Судом України Постанову на офіційному вебсайті Конституційного Суду України.

Постанова Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

РОСІЯ ПЕРЕВЕРШИЛА НАЦИСТСЬКИЙ ТРЕТІЙ РЕЙХ (до суддів і правознавців)

Віктор КОЛІСНИК

*доктор юридичних наук, професор,
суддя Конституційного Суду України*

Перевершуючи нацистський Третій рейх, Росія підступно нанесла ракетно-бомбові удари по Україні й саме таким чином розв'язала та веде агресивну війну не лише проти України, а й проти усієї світової цивілізації, європейських цінностей і європейської системи загальної безпеки.

Росія багато років поспіль хизувалася Прапором Перемоги у Другій світовій війні, встановленим у 1945 році над нацистським рейхстагом, однак при цьому завжди замовчувала, що майже два роки (1939–1941) СРСР активно співпрацював і навіть дружив із нацистським режимом, надав йому не лише нафтопродукти, нікель, молібден, пшеницю та багато іншої сировини й матеріалів, а й понад дві тисячі бомб великої потужності, що були скинуті бомбардувальниками люфтваффе на Велику Британію. Саме з використанням радянських бомб і радянських нафтопродуктів нацистські літаки руйнували британські міста, а місто Коventрі зруйнували вщент. Згодом нацисти вдарили балістичними ракетами ФАУ по Великій Британії.

А у XXI столітті Росія наносить масовані ракетно-бомбові удари по Україні, перевершивши по жорстокості й блюзнірству нацистський Третій рейх часів Другої світової війни, адже російські війська попередньо підступно охопили Україну з трьох сторін під виглядом військових навчань і розпочали наступ на фронті, що є на третину довшим, ніж фронт вторгнення вермахту 22 червня 1941 року. При цьому офіційні російські посадовці (зокрема й міністр закордонних справ) напередодні російського вторгнення позірно спростовували припущення про намір Росії здійснити військову агресію проти України, продемонструвавши вершину підступності, лицемірства, підлості, віроломства, блюзнірства й цинізму.

Російські посадовці багато разів вихвалялися тим, що це саме радянська армія звільнила в'язнів нацистських таборів смерті у 1945 році, водночас замовчуючи те, що саме радянська співпраця та дружба з нацистським режимом у 1939–1941 роках суттєво зміцнила й посилила військову спроможність Третього рейху до такого рівня, що той окупував та підпорядкував собі майже всю Європу. Важливий акцент полягає в тому, що саме під час дії нацистсько-радянського договору про дружбу й кордони, тобто за допомоги, сприяння і підтримки з боку СРСР,

нацистськими військами було окуповано й підпорядковано майже всі європейські держави та частину Північної Африки, що, власне, й уможливило педантичне та планомірне створення й функціонування нацистських таборів смерті, а отже, й Голокост.

Як же російські судді та російські юристи реагують на російську агресію проти України? Вони мовчать. А от Конституційний Суд Російської Федерації попередньо розтоптав міжнародне право і саме на підставі його висновків до Конституції Російської Федерації було внесено зміни, що дозволили Росії нехтувати актами міжнародного права (зокрема й принципом незастосування сили або погрози силою в міждержавних відносинах) та знищили поділ влади в Росії.

Своїми численними рішеннями та висновками Конституційний Суд Російської Федерації відкрив двері для сваволі теперішнього глави російської держави, для узурпації державної влади в сучасній Росії шляхом створення такої системи її здійснення, коли всі визначальні та доленосні рішення ухвалює лише одна особа без будь-якого демократичного обговорення, про що красномовно свідчить пародія під назвою «Засідання Ради безпеки Російської Федерації». Під час цього так званого засідання підлабузники і пристосуванці з вищих ешелонів російської влади улесливо та по-лакейському говорили винятково те, що хотів від них почути кремлівський очільник Путін.

Саме ця особа одноосібно ухвалила рішення про обстріл України крилатими ракетами, нанесення ракетно-бомбових ударів по території України та нове збройне вторгнення російських військ на територію України, яке попри спроби російських офіційних осіб називати його спеціальною операцією насправді за юридичною кваліфікацією є міжнародним злочином, що полягає у веденні агресивної війни проти держави-засновниці Організації Об'єднаних Націй, якою є Україна.

Слід нагадати, що саме планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни було одним із тих злочинів, за які були засуджені головні нацистські злочинці Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі.

Це насправді нове збройне вторгнення російських військ на територію України, адже російсько-українська війна триває уже вісім років, а розпочалася вона із захоплення у 2014 році українського Криму, яке Путін через рік назвав «спецоперацією» (фільм «Крим. Шлях додому»). Захоплення Криму повністю збігається із захопленням нацистами Австрії у 1938 році, яке так само відбулося з імітацією «народного» референдуму, що супроводжувався масовою пропагандистською істерією та багаточисельними військовими підрозділами на вулицях міст і сіл.

Війна на українському Донбасі так само була зорганізована російськими військовими та російськими спецслужбами з використанням російської регулярної армії, російської зброї та російської пропагандистської машини, а російських найманців підбурювали та направляли на війну в Україну російські державні установи — військові комісаріати по всій Росії. Усі вісім років російсько-української війни на Сході України саме російська держава фінансувала терористичні угруповання ДНР та ЛНР, надавала їм боеприпаси, бойову техніку, військову амуніцію, військове обмундирування та грошову масу. Поза всяким сумнівом, Росія фінансує та всіляко підтримує терористичні угруповання ДНР та ЛНР, тобто є спонсором тероризму в найогиднішій його формі.

Відвертий цинізм, підступність і блюзнірство російського політичного керівництва полягає насамперед у тому, що Росія є постійним членом Ради безпеки Орга-

нізації Об'єднаних Націй. Збройна агресивна війна Росії проти України із застосуванням ракетно-бомбових ударів, систем залпового вогню із використанням кластерних бомб, що є зброєю масового враження (зокрема й по житлових кварталах, лікарнях, пологових та дитячих будинках), однозначно і беззаперечно доводить, що російські військові вчинили жахливі злочини проти людяності, а Росія порушила Статут ООН і насамперед його статтю 1, згідно з якою метою ООН є «підтримка міжнародного миру і безпеки», «усунення загрози миру» та «придушення актів агресії чи інших загроз миру».

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає насамперед у тому, що Росія розв'язала агресивну й жорстоку війну проти України саме тоді, коли російська делегація головувала на засіданнях Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй, тобто завчасно запланувавши можливість гальмувати будь-яку негативну реакцію з боку цієї інституції та світової громадськості на розпочату Росією агресивну війну проти України, сподіваючись, очевидно, не просто на бліцкриг, а на «супербліцкриг».

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає й у тому, що воно виправдовує застосування крилатих ракет, ракетно-бомбових ударів, фронтової авіації, систем залпового вогню, наступальні бойові дії російських сухопутних військ і військово-морських сил на території суверенної Української держави заявленими нісенітницями та фантазмагоричними припущеннями про буцімто якийсь там «державний переворот», міфічну «київську хунту» та «нацистів», яких чомусь ще ніхто не побачив жодного разу (як ту чорну кішку, яку важко віднайти в темній кімнаті, особливо тоді, коли її там немає).

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає й у тому, що воно виправдовує агресивну війну тим, що ставить за мету «навчити» український народ «правильно» обирати «правильну владу» саме тоді, коли в самій Росії результати виборів уже третє десятиліття відомі наперед (тобто виборів у Росії фактично давно вже немає) і до того ж задовго до призначення дати виборів, а нинішній кремлівський керманіч продовжує сидіти на вершині російського владного олімпу вже довше Брежнєва (майже 22 роки), хоча однією з головних ознак демократії є насамперед періодична змінюваність публічної влади з дотриманням демократичних процедур.

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає й у тому, що воно брехливо намагається переконати увесь світ, що буцімто не воєю проти мирних мешканців на території України, а лише завдає ударів по українських військових частинах, військовій інфраструктурі та складах боєприпасів. Таке виправдання немає нічого спільного зі здоровим глуздом та елементарною логікою і ґрунтується на маячні й хизуванні цинічного божевільного, адже українські військові — це так само люди, які мають право на життя, на приватне і сімейне життя й прийшли у цей світ для того, щоб робити добро, а не гинути в боях через марення особи, яка втратила зв'язок із реальністю. Людське життя, включно й життя військового, — це в Україні (на відміну від Росії) найвища соціальна цінність, якою не може нехтувати ні своя, ні тим більше чужа держава. Ми, українці, цінуємо життя усіх громадян незалежно від того, чи є ця особа цивільною або військовим, чоловіком чи жінкою, дитиною чи літньою людиною. А куца макітра кремлівського очільника не може осягнути цю просту мудрість, бо несповна розуму, бо мабуть

у нього не всі дома і вони вже ніколи не посягають (як казав Стецько у «Сватанні на Гончарівці»).

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає й у тому, що воно, кинувши російські війська на прорив до столиці України найкоротшим шляхом з північно-західного напрямку, фактично вчинило глум над пам'яттю жертв Бабиного Яру, адже вони наступали саме там, де нацисти у 1941 році здійснили масові розстріли євреїв, українців, росіян, циган і багатьох людей інших національностей, включно й немовлят. Тобто російські окупанти у XXI столітті йдуть у Київ та й по всій Україні тими самими стежками, що й нацистські орди у 1941 році. Хочу нагадати: ці стежки — це пряма дорога, що привела нацистів до Нюрнберзького трибуналу за злочини, вчинені під час Другої світової війни, а російське політичне та військове керівництво доведе (дай Боже) до Гаазького трибуналу.

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає ще й у тому, що російські військові захопили ЧАЕС, і світ знову був на порозі нової Чорнобильської катастрофи, бо персонал ЧАЕС перебував у стані заручників, не маючи можливості для повноцінного відпочинку та харчування. Це так само, коли б авіаційний диспетчер, який не спав три доби, вів би лайнер із кількома сотнями пасажирів на посадку в аеропорту. Російська військова техніка, проїхавши через зону відчуження навколо ЧАЕС, принесла радіоактивний пил на околиці української столиці.

Російські ракети та снаряди уже спричинили екологічну катастрофу, бо вони зруйнували сховище радіоактивних відходів, палають нафтобази, а на Сумщині, де багато хімічних виробництв, обстріли велися до витоку хімічних отруйних речовин.

Відвертий цинізм і підступність російського політичного керівництва полягає й у тому, що воно устами офіційних представників вимагало здійснити «демілітаризацію» України шляхом вивезення з її території військової зброї, а потім Росія підступно й віроломно (бо багаторазово в підписаних договорах обіцяла поважати територіальну цілісність України) напала на Україну. Це виглядало саме так: нехай майбутня жертва складе усі засоби захисту, підніме руки, а вони — російські начебто «суперпрофесійні» військові — урочистим маршем пройдуть і зроблять із жертвою усе, що забажають.

З огляду на такий перебіг подій, віроломство, підлість, цинізм, підступність, блюзнірство і російського політичного керівництва, і російського конституційного суду плекаю надію на те, що правознавці та судді конституційних судів європейських держав, і насамперед найбільш авторитетного серед них — Федерального конституційного суду Німеччини, мають мужність, сміливість і рішучість для того, щоб відверто назвати війну Росії проти України на українській території агресивною війною, щоб відверто назвати агресора — Росію, щоб відверто назвати порушення норм гуманітарного права та злочини російської армії злочинами.

При цьому німецьким політикам, які багато разів публічно визнавали провину перед Росією за жертви та шкоду, завдану під час Другої світової війни, варто нагадати, що нацистські війська у 1941–1942 роках насправді окупували 9 % радянської території загалом (водночас 14 % російської території). А от Україна була окупована нацистами повністю (тобто під окупацією перебувало 100 % української території), і страждали українці під окупаційним режимом набагато довше (три довгих і страшних роки, сповнені болем, кров'ю, поту і сліз).

Росія принесла в Україну масовані бомбардування, артилерійські та ракетні обстріли, системи залпового вогню і танкові колони, наслідками яких стали щоденні людські жертви. Росія стала на один щабель із нацистськими злочинцями та навіть перевершила їх за цинізмом, підлістю і підступністю.

Показово, що російські війська використовують ракетно-бомбові удари й системи залпового вогню, у тому числі «Смерч» із кластерними бомбами, які розсипаються на величезну кількість бомб меншого розміру, частина яких вибухає відразу, а решта перетворюється на міни уповільненої дії, які можуть опинитися в руках дитини або на які може наступити будь-хто.

Судді конституційних судів європейських держав і правознавці європейських держав повинні мати мужність назвати такі дії російських військових і російських політиків звірством і варварством, а також публічно надати власну юридичну кваліфікацію таких дій, адже вказані системи є зброєю масового ураження. Це буде ще одним сигналом для європейської громадськості та й усього цивілізованого світу щодо звірячої сутності російського авторитарного режиму.

У перший день весни 1 березня 2022 року російські війська знову завдали ракетного удару по Харкову, зокрема по майдану Свободи, що є доволі показовим і символічним, адже російські агресори убивають свободу в її широкому розумінні, точніше намагаються вбити свободу, але не лише українського народу, а і європейської спільноти й цивілізованого світу загалом, адже вони водночас руйнують міжнародну систему безпеки та підтримання миру в усьому світі.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

**2021 рік
ЛИСТОПАД**

18–20 листопада	тренінг із практичного аспекту конституційної скарги та її гендерного виміру, організований Конституційним Судом України спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції» (м. Харків)
18 листопада	зустріч заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого та суддів Конституційного Суду України В. Городовенка, В. Кичуна та О. Первомайського з делегацією Ради Європи на чолі з Генеральним директором Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи К. Жакумпулосом
26 листопада	фахова дискусія суддів Конституційного Суду України зі спецрадниками Конституційного Суду України «Міжнародний та національний досвід функціонування інституту <i>amicus curiae</i> »
26 листопада	участь суддів Конституційного Суду України В. Городовенка та В. Лемака в Міжнародному онлайн семінарі-практикумі «Застосування Конституції України як акта прямої дії в адміністративному судочинстві» за участю суддів Верховного Суду, Конституційного Суду України та міжнародних експертів
29 листопада	участь судді Конституційного Суду України В. Городовенка в онлайн круглому столі, під час якого було презентовано новий Висновок Консультативної ради європейських суддів № 24 (2021 рік) про еволюцію судових рад і їхню роль у незалежних і неупереджених судових системах, організованому в рамках проекту Ради Європи «Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» спільно з Верховним Судом

ГРУДЕНЬ

8–12 грудня	участь заступника Голови Конституційного суду України С. Головатого та помічника судді Конституційного Суду України К. Мазура у 129-му пленарному засіданні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) та її робочих органів (м. Венеція, Італійська Республіка)
9–10 грудня	участь судді Конституційного Суду України В. Городовенка та заступника завідувача Відділу юридичного супроводження розгляду конституційних скарг Управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту О. Резнікової у V Міжнародному медико-правовому форумі «Правове регулювання діяльності у сфері охорони здоров'я: корупційні виклики під час пандемії» (м. Харків)
17 грудня	тренінг «Проблематика конституційних проваджень за конституційними скаргами» для працівників Секретаріату Конституційного Суду України, організований Конституційним Судом України спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції»
20 грудня	участь заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого, судді Г. Юровської та керівника Секретаріату Конституційного Суду України В. Бесчастного в гендерному форумі «Великий діалог, ідея конституціоналізму і права жінок», організованому Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно з Конституційним Судом України, Посольством ФРН в Україні, Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики та Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» в межах проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції»

2022 рік**СІЧЕНЬ**

28 січня	зустріч заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого та судді Конституційного Суду України В. Городовенка з Комісією з проведення незалежної оцінки ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції
-----------------	---

ЛЮТИЙ

10–11 лютого	вебінар для працівників Секретаріату Конституційного Суду України та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України з питань виконання рішень ЄСПЛ, організований Департаментом виконання рішень ЄСПЛ Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи
11 лютого	онлайн-зустріч заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого та суддів Конституційного Суду України В. Городовенка та О. Первомайського з керівництвом Німецького фонду міжнародного юридичного співробітництва

БЕРЕЗЕНЬ

18–19 березня	участь заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого та помічника судді Конституційного Суду України К. Мазура у 130-му пленарному засіданні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) та її робочих органів
----------------------	--

ТРАВЕНЬ

11–13 травня	онлайн-семінар за участю працівників Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Конституційного Суду України «Конституційне судочинство в екстремальних умовах», організований Координатором проектів ОБСЄ в Україні в рамках проекту «Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції»
11–15 травня	участь судді Конституційного Суду України, члена Консультативної ради європейських суддів В. Городовенка у 43-й зустрічі робочої групи Консультативної ради європейських суддів (м. Берлін, ФРН)
25 травня	участь заступника Голови Конституційного Суду України С. Головатого в підготовчому онлайн-засіданні кола голів до XIX Конгресу Конференції європейських конституційних судів, організованому Конституційним Судом Республіки Молдова

ІНФОРМАЦІЯ

про виконання бюджету

Конституційним Судом України

за 2021 рік

Головна мета діяльності Конституційного Суду України полягає у забезпеченні дотримання норм Конституції України щодо прав та свобод людини і громадянина та щодо здійснення публічної влади.

Ціль державної політики, на досягнення якої спрямовано реалізацію бюджетної програми Конституційного Суду України, — забезпечення верховенства Конституції України через здійснення конституційного контролю.

Основними завданнями Конституційного Суду України є: забезпечення функціонування Великої палати, сенатів, колегій суддів Конституційного Суду України, утвердження інституту конституційної скарги як дієвого засобу захисту конституційних прав людини і громадянина, забезпечення діяльності Конституційного Суду України як державного органу і юридичної особи публічного права.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» зі змінами Конституційному Суду України за кодом програмної класифікації видатків 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні» затверджено бюджетні призначення за загальним фондом державного бюджету в сумі 318 353,1 тис. грн. Касове виконання за загальним фондом державного бюджету Конституційного Суду України у 2021 році становить 279 076,4 тис. грн, або 87,7 відсотка річного плану.

Враховуючи те, що власні надходження Конституційного Суду України не мають постійного характеру, видатки спеціального фонду в законі про Державний бюджет України та річному розписі не затверджуються.

Усі бюджетні кошти використано на реалізацію завдань Конституційного Суду України та забезпечення у повному обсязі здійснення повноважень органом конституційної юрисдикції з метою досягнення цілі державної політики. Детальну інформацію щодо виконання бюджету та результативних показників, які характеризують виконання бюджетної програми Конституційного Суду України, розміщено на офіційному сайті Конституційного Суду України в розділі «Публічна інформація / Про бюджет».

Інформацію про виконання бюджету Конституційним Судом України представлено в таблиці.

**Інформація про бюджет за бюджетними програмами
з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету
Конституційного Суду України за 2021 рік**

(тис. грн)

Код програмної класифікації видатків бюджету / код економічної класифікації видатків бюджету	Код функціональної класифікації видатків	Найменування згідно з програмною / економічною класифікацією видатків	Загальний фонд		Спеціаль- ний фонд		Разом	
			план на 2021 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2021 рік	план на 2021 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2021 рік	план на 2021 рік з урахуванням внесених змін	касове виконання за 2021 рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Видатки всього за головним розпорядником коштів державного бюджету: в т. ч.			318 353,1	279 076,4	-	-	318 353,1	279 076,4
2110	0330	Оплата праці	253 259,0	220 442,8	-	-	253 259,0	220 442,8
2120	0330	Нарахуван- ня на оплату праці	37 041,1	36 789,1	-	-	37 041,1	36 789,1
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	5 634,4	5 154,8	-	-	5 634,4	5 154,8
2240	0330	Оплата послуг (крім кому- нальних)	6 696,0	5 526,4	-	-	6 696,0	5 526,4
2250	0330	Видатки на ві- дрядження	487,2	117,3	-	-	487,2	117,3
2270	0330	Оплата ко- мунальних послуг та енер- гоносіїв	4 183,8	3 792,8	-	-	4 183,8	3 792,8

2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	214,2	209,9	-	-	214,2	209,9
2630	0330	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	107,1	84,3	-	-	107,1	84,3
2730	0330	Інші виплати населенню	6 075,1	3 513,5	-	-	6 075,1	3 513,5
2800	0330	Інші поточні видатки	815,8	561,0	-	-	815,8	561,0
3110	0330	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3 839,4	2 884,5	-	-	3 839,4	2 884,5
у т. ч. за бюджетною програмою 0801010 «Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні»			318 353,1	279 076,4	-	-	318 353,1	279 076,4
2110	0330	Оплата праці	253 259,0	220 442,8	-	-	253 259,0	220 442,8
2120	0330	Нарахування на оплату праці	37 041,1	36 789,1	-	-	37 041,1	36 789,1
2210	0330	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	5 634,4	5 154,8	-	-	5 634,4	5 154,8
2240	0330	Оплата послуг (крім комунальних)	6 696,0	5 526,4	-	-	6 696,0	5 526,4

2250	0330	Видатки на відрядження	487,2	117,3	-	-	487,2	117,3
2270	0330	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	4 183,8	3 792,8	-	-	4 183,8	3 792,8
2282	0330	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	214,2	209,9	-	-	214,2	209,9
2630	0330	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям	107,1	84,3	-	-	107,1	84,3
2730	0330	Інші виплати населенню	6 075,1	3 513,5	-	-	6 075,1	3 513,5
2800	0330	Інші поточні видатки	815,8	561,0	-	-	815,8	561,0
3110	0330	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	3 839,4	2 884,5	-	-	3 839,4	2 884,5

Керівник Бухгалтерської служби
Конституційного Суду України — головний бухгалтер

Н. ОСНИЦЬКА

||| ВІТАЄМО ЮВІЛЯРІВ |||

Судді Конституційного Суду України, працівники Секретаріату Суду та члени редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» висловлюють найщиріші привітання з нагоди:

50-річного ювілею — судді Конституційного Суду України, кандидату юридичних наук, доценту **Олегу Олексійовичу Первوماйському**;

70-річного ювілею — судді Конституційного Суду України (2006–2014), кандидату юридичних наук, заслуженому юристу України **Анатолію Сергійовичу Головіну**;

75-річного ювілею — судді Конституційного Суду України у відставці, заслуженому юристу України **Івану Петровичу Домбровському**;

70-річного ювілею — судді Конституційного Суду України у відставці, кандидату юридичних наук, заслуженому юристу України **Віктору Івановичу Шишкіну**.

Шановні ювіляри, бажаємо вам міцного здоров'я і довголіття, успішної реалізації далекосяжних планів заради миру та демократичного розвитку незалежної України. Хай завжди панують злагода, добро і єдність, а небо над Україною буде мирним і безхмарним!

||| СТОРІНКА ПАМ'ЯТІ |||

6 березня 2022 року на вісімдесят третьому році життя відійшла у вічність суддя Конституційного Суду України у відставці **Малинникова Людмила Федорівна**.

Людмила Федорівна народилася 14 жовтня 1939 року в Києві. У 1965 році закінчила юридичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка) за спеціальністю «правознавство».

Фахову діяльність розпочала 1958 року секретарем судової Колегії в цивільних справах Верховного Суду України. Працювала секретарем судового засідання, судовим виконавцем Подільського районного народного суду м. Києва, старшим консультантом судової Колегії в цивільних справах Верховного Суду України. 1975 року її обрано суддею Ленінградського районного суду м. Києва, 1978 — суддею Київського міського суду, а 1984 — суддею Верховного Суду України.

Людмила Федорівна у вересні 1996 року на третьому (позачерговому) з'їзді суддів України була призначена суддею Конституційного Суду України. Припинила повноваження судді Конституційного Суду України 3 грудня 2004 року.

Обиралася членом Президії Верховного Суду України. Була членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України. Входила до складу експертної групи з питань підготовки проєктів міжнародних договорів про правові відносини та правову допомогу в цивільних, шлюбно-сімейних та кримінальних справах і робочої групи з підготовки проєкту Цивільного процесуального кодексу.

Нагороджена Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, орденами княгині Ольги III ступеня, «Знак Пошани» та «За заслуги» III ступеня. Заслужений юрист України.

У цей важкий час судді та колектив Секретаріату Конституційного Суду України висловлюють щирі співчуття рідним, близьким і колегам з приводу непоправної втрати української правознавиці та досвідченої юристки. Вічна і світла пам'ять!

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління Секретаріату
Конституційного Суду України

С. Сидоренко

тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар

Я. Скринник

тел.: 0 (44) 238-11-54

e-mail: court@ccu.gov.ua

Підписано до друку 16.06.2022.

Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. – 6,05. Обл.-вид. арк. – 5,96.

Замовлення № 046/22. Наклад 100.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом

ТОВ «Про формат»

04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 54

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції в Україні
ДК № 5942 від 11 січня 2018 р.